

TANZİMAT DÖNEMİNDE KIBRIS'TA MODERN BELEDİYECİLİĞİN BAŞLANGICI VE LEFKOŞA BELEDİYESİ

HASAN SAMANI*

Giriş

Bu çalışma, Osmanlı yenileşme tarihinde özgün bir yer işgal eden Tanzimat döneminde Kıbrıs'ta modern belediye idarelerinin kuruluş şartlarını ve Osmanlı idaresinin adadaki son yıllarında Lefkoşa Belediyesi'ni konu edinmektedir. Osmanlı devletinde genel olarak modern belediyeciliğin başlangıcına ilişkin literatüre bakıldığında, geleneksel ihtisab kurumunun yerini alan modern belediye idarelerinin kuruluş sürecini, bu süreci başlatıp sürükleyen sosyal, ekonomik ve diğer etkenlerle birlikte ele alan çalışmaların yapıldığı görülmektedir¹. Bunlara, Osmanlı belediyeciliğinin kuruluş ve gelişimiyle ilintili mevzuâta (nizamnâme, talimatnâme, yasa) yer veren çalışmalar da eklenebilir.² Ancak bu çalışmalarda Kıbrıs'ta

* Doç. Dr., Yakın Doğu Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Lefkoşa/KKTC, Mersin 10 Türkiye, hasan.samani@neu.edu.tr

¹ Tanzimat döneminde Osmanlı belediyeciliğinin kuruluş ve gelişimini konu alan en kapsamlı araştırmalar Osman Nuri Ergin ile İlber Ortaylı'nın çalışmalarıdır. Bkz. Osman Nuri Ergin, *Mecelle-i Umur-ı Belediye*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 1995; İlber Ortaylı, *Tanzimattan Cumhuriyete Yerel Yönetim Geleneği*, hil yayınları, İstanbul; İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, TTK, Ankara, 2000. Yazarın konuyla ilgili makale ve kitap bölümü çalışmaları için ayrıca bkz. İlber Ortaylı, "Belediye", *DİA*, C. 5, s. 398-402, İstanbul, 2001; İlber Ortaylı, "Tanzimat Devri ve Sonrası İdari Teşkilat", *Osmanlı Devleti Tarihi 1*, (Ed. E. İhsanoğlu), s. 283-336, Zaman Yayınları, İstanbul, 1999. Osmanlı modern belediyeciliği üzerine ayrıca bkz. Nora Lafi, "The Ottoman Municipal Reforms between Old Regime and Modernity: Towards a New Interpretative Paradigm", *First International Symposium on Eminönü*, s. 348-355, Eminönü Belediyesi, İstanbul, 2007; Halil Şimşek, *Tanzimat Dönemi Modern Belediye Örgütünün Kuruluşu*, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale, 1998.

² Bkz. Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Devleti'nde Belediye Teşkilatı ve Belediye Kanunları*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 2005; Mehmet Seyitdanlıoğlu, "Yerel Yönetim Metinleri I", *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 4 (6), s. 85-102, 1995; Mehmet Seyitdanlıoğlu, "Yerel Yönetim Metinleri (II): Zokaklara Dair Nizamname", *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 5 (1), s. 59-70, 1996; Mehmet Seyitdanlıoğlu, Bir Belge: Yerel Yönetim Metinleri (III) Tuna Vilayeti Nizamnamesi", *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 5 (2), s. 67-81, 1996; Mehmet Seyitdanlıoğlu, "Yerel Yönetim Metinleri IV: Şehremaneti'nin Kuruluşu ve Şehremaneti Nizamnamesi", *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 5 (3), s. 75-82, 1996; Mehmet Seyitdanlıoğlu, "Bir Belge: Yerel Yönetim Metinleri (VI): 1871 Vilayet Nizamnamesi

belediyelerin kuruluş sürecine hemen hemen hiç değinilmemiştir.

Genel olarak Tanzimat reformlarının Osmanlı şehri üzerindeki yansımalarını konu alan genel ve monografik araştırmalarda da Kıbrıs yer bulmamıştır³. Halbuki, Tanzimat döneminde başkent İstanbul'da ilk belediye daireleri kurulur kurulmaz, taşrada, özellikle Doğu Akdeniz'in bazı liman şehirlerinde, henüz Osmanlı taşrasında belediyelerin kurulmasını öngören bir mevzuat hazırlanmadan önce bazı belediye idarelerinin kuruluş sürecinin başlamış olduğuna özel bir vurgu yapılmaktadır. Nitekim, İzmir, Alanya, Tunus, Kudüs, Beyrut ve Mısır gibi Osmanlı liman kent veya ülkelerinde belediye teşkilatlarının kuruluşu üzerine çalışmalar yapıldığı bilinmektedir.⁴ Öte yandan, *1871 senesine gelindiğinde Kıbrıs'ta da belediye idarelerinin kuruluşunu tamamlamış olduğu* ilgili çalışmalarda yer alan tek önermedir. Ancak bu da, açıklayıcı herhangi bir veri veya bilgiyle desteklenmiş değildir⁵. İngiliz Sömürge İdaresinde Lefkoşa Belediye Meclisi'nin kuruluşunu konu alan çalışmada da, Osmanlı döneminde sadece Lefkoşa ve diğer kaza merkezlerinde

ve Getirdikleri”, *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 5 (5), s. 89-103, 1996; Mehmet Seyitdanlıoğlu, “Bir Belge: Yerel Yönetim Metinleri(VII): 1871 Vilayet Nizamnamesi ve Getirdikleri”, *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 5 (6), s. 89-99, 1996; Mehmet Seyitdanlıoğlu, “Bir Belge. Yerel Yönetim Metinleri (VII), Tebabet-i Belediye Nizamnamesi”, *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 6 (1),s. 81-83, 1997; Mehmet Seyitdanlıoğlu, “Bir Belge: Yerel Yönetim Metinleri (XV) Dâire-i Belediye Meclislerinin Tertibi Hakkında T'alimât”, *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 7 (4), s. 133-139, 1998; Mehmet, Seyitdanlıoğlu *Tanzimat Döneminde Modern Belediyeciliğin Doğuşu. Yerel Yönetim Metinleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010.

³ Meselâ bkz. Maurice Cerasi, *Osmanlı Kenti. Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygurluğı ve Mimarisi*, çev. Aslı Ataöv, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999; Stefanos Yerasimos, “Tanzimat'ın Kent Reformları Üzerine”, *Tanzimat. Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, (Ed. H. İnalçık ve M. Seyitdanlıoğlu), s. 347-362, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2006; Paul Dumont ve Francois Georgeon, *Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri*, Yurt yayınları, İstanbul, 1996.

⁴ Bkz. William Cleveland, “The Municipal Council of Tunis, 1858-1870: A study in Urban Institutional Change”, *International Journal of Middle East Studies*, C. IX, 1(1978), s. 33-61; Gabriel Baer, The Beginnings of Municipal Government in Egypt”, *Middle Eastern Studies*, C. IV, 2 (1968), s. 118-140; Ruth Kark, The Jerusalem Municipality at the end of Ottoman Rule”, *Asian and African Studies*, c.XIV, 2 (1980), s. 117-141; Yasemin Avcı, *Değişim Sürecinde Bir Osmanlı Kenti: Kudüs (1890-1914)*, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2004; Yasemin Avcı, “Jerusalem In the Age of Ottoman Reforms: The Urban Identity and Institutional Change”, *Arab Historical Review for Ottoman Studies*, 40 (2009), s. 9-21; Yasemin Avcı-Vincent Lemire, “De la Modernité Administrative à la Modernisation Urbaine: Une Réévaluation de la Municipalité Ottomane de Jérusalem (1867-1917)”, Nora Lafi (Ed.), *Municipalites Méditerranéennes, Les Réformes Urbains au Miroir d'une Histoire Comparée (Moyen-Orient, Maghreb, Europe Méridionale)*, Klaus Schwarz, Berlin, 2005, s. 73-136; Nurşen Gürboğa, “Osmanlı Taşrasında Belediye İdaresi: Alanya Belediyesi (1914-1915)”, *ÇTTAD*, VII, sayı: 16-17 (2008), s. 165-185; Erkan Serçe, *İzmir'de Belediye: Tanzimattan Cumhuriyete: 1868-1945*, Dokuz Eylül Yayıncılık, İzmir, 1998; Malek Sharif, *Imperial Norms and Local Realities: The Ottoman Municipal Laws and the Municipality of Beirut (1860-1908)*, Ergon Verlag, Würzburg, 2014; Mahmoud Yazbak, “The Municipality of a Muslim Town: Nablus 1868-1914”, *Archiv Orientalni*, 67 (1999), s. 339-360.

⁵ Ortaylı, “Osmanlı Mahalli İdareleri”, s. 31.

belediye teşkilatının kurulmuş olduğu zikredilmiştir.⁶ Diğer yandan, Tanzimat döneminde Osmanlı ülkesinde bazı şehir ve kasabalarda kurulan belediye idarelerini karşılaştırmalı olarak analiz edip, konuyla ilgili yerleşik anlatıları eleştirel bir bakış açısıyla yeniden sorgulayarak yeni önermelerde bulunan bir çalışmada da Kıbrıs yer bulmamıştır.⁷

Tanzimat döneminde Osmanlı taşrasındaki belediye örgütlenmesi çabalarını ve bunun sonucunda ortaya çıkan belediye idarelerinin genel bir resmini çizebilmek için Kıbrıs'ın el atılması gereken araştırma sahalarından birisi olması gerekmektedir. Bu, Kıbrıs ve Kıbrıs Türk Belediyecilik tarihi açısından da önemlidir.

Mevcut çalışma, üç genel bölümde kurgulanmıştır. Birinci bölüm, Tanzimat öncesi dönemde belediye hizmetleri temsil eden İhtisab kurumu ve bunun Kıbrıs'taki yansımalarını içermektedir. İkinci bölümde, Tanzimat döneminde Osmanlı modern belediyeciliğinin başlangıcı çerçevesinde Kıbrıs'ta modern belediyelerin kuruluş süreci irdelenmiştir. Üçüncü ve son bölümde, 1877/1878 itibarıyla, adanın idari merkezi konumundaki Lefkoşa'da mevcut belediye teşkilatı ile işleyişine yer verilmiştir.

Çalışmanın üzerine inşa edildiği temel kaynaklar Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Bâb-ı Âli evrakıdır. Buradaki çeşitli fonlara ait belgelerden yararlanılmıştır. Bunlar arasında 1877/1878 tarihli Lefkoşa Belediye Defteri özel bir yere sahiptir.⁸ Kıbrıs Mutasarrıflığı Karar Defterleri de Tanzimat döneminde Kıbrıs'ta modern belediyeler hakkında önemli veriler içermektedir. Ayrıca, bu defterler adada kurulan belediyelerin merkezî hükümet karşısındaki konumlarını göstermesi açısından da önemli birer kaynak niteliğindedirler.⁹ Az da olsa, KKTC Girne Milli Arşivi ve Araştırma Dairesindeki belgelerden de yararlanılmıştır.

1. İhtisab ve Tanzimata Kadar Kıbrıs'ta Belediye Hizmetleri

Kıbrıs'ın fethedildiği 1571 senesine gelindiğinde Osmanlı devleti kurumları gelişimini çoktan tamamlamıştır. Dolayısıyla fetih ile birlikte Osmanlı devletinin taşrada kurulu idari düzeni, ayrı bir eyalet olarak örgütlenen Kıbrıs'a da uyarlan-

⁶ Mehmet Demiryürek, "Lefkoşa'da Belediye Meclisi'nin Kurulması (1885-1908)", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5 (41), s. 1-19, 2017.

⁷ Bkz. Yasemin Avcı, "Tanzimat Döneminde Osmanlı Belediyeciliği Üzerine Karşılaştırmalı Analizler", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24, s. 167-180, 2016.

⁸ "Lefkoşa Belediyesi'ne Ait Çeşitli Hasılatla Maaş ve Masrafların Miktarını Mübeyyin Defter". Bkz. BOA. ML.d., nr. 1139.

⁹ BOA.TŞR.KB.d., nr. 30, 33.

miş, süreç içinde burada da benzer idarî, adlî, malî, ekonomik, kültürel ve sosyal kurumlar oluşturulmuştur.¹⁰

19. yüzyılın ortalarına tesadüf eden Tanzimat dönemine kadar geleneksel devlet özelliğini koruyan Osmanlı İmparatorluğu'nda, Kıbrıs da dahil olmak üzere, beledi hizmetleri yerine getirecek modern, yani merkezî hükümet dışında ve onun karşısında idarî ve malî açıdan özerk bir belediye teşkilatı mevcut değildi. Benzer biçimde kentin temsilini, kontrolünü ve yönetimini üstlenen bir belediye başkanı ve ona bağlı kurulların varlığından da söz edilemez¹¹. Böyle olmakla birlikte, Osmanlı şehrinin sosyo-ekonomik ve kültürel yaşamını düzenleyen ve 'beledi' diye tanımlayabileceğimiz hizmetleri de kapsayan bir şehir organizasyonu mevcut idi. Kentin beledi hizmetleri, merkezden atanan ve asıl görevi yargıçlık olması hasebiyle adlî görevler üstlenmiş olup şehrin en önemli mülkî amiri olan kadı'nın, adlî yaptırım ve idari icra gücünü kullanması ile yerine getirilmekteydi.¹² Bu bir bakıma, klasik dönemde beledi hizmetlerin merkezî hükümet tarafından yerine getirildiği anlamına gelmektedir.

Kadı, bulunduğu şehirde denetimi altında bulunan vakıf ve esnaf örgütleri¹³ gibi sosyo-ekonomik kurumlar ile şehir halkını örgütleyerek, buranın belediye hizmetlerinin karşılanmasını sağlıyordu. Kadı'ya bu hizmetlerin karşılanmasında başta muhtesib olmak üzere, subaşı, asesbaşı, çöplük subaşısı ve mimarbaşı gibi resmi görevliler yardımcı olmaktadır.¹⁴

¹⁰ Fetih ile birlikte Kıbrıs'ın ayrı bir eyalet olarak örgütlenmesi hakkında bkz. Recep Dündar, *Kıbrıs Beylerbeyliği (1570-1670)*, Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi, Malatya, 1998.

¹¹ Cerasi, *a.g.e.*, s. 69.

¹² Ortaylı, "Osmanlı Mahalli İdareleri", s. 124. Kadı'nın beledi hizmetlere ilişkin görev ve sorumlulukları hakkında ayrıca bkz. İlhan Yerlikaya "Tanzimattan Önce Osmanlı Devletinde Belediye Hizmetleri", *Osmanlı*, c. 6, s. 130-144, İstanbul, 1999; Genel olarak Osmanlı kadısı için bkz. İlber Ortaylı, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devletinde Kadı*, Turhan Kitabevi, Ankara, 1994.

¹³ Esnaf örgütlerinin beledi hizmetlerin yerine getirilmesinde üstlendiği fonksiyonlar için bkz. Gabriel Baer, "The Administrative, Economic and Social Functions of Turkish Guilds", *International Journal of Middle East*, I (1), January, s. 28-50, 1970.

¹⁴ Ortaylı, "Osmanlı Mahalli İdareleri", s. 125. Tanzimat öncesi dönemde Osmanlı devletinde asayiş ve emniyet hizmetleri, subaşı ve asesbaşı hakkında bkz. Abdülkadir Özcan, "Asesbaşı", *TDVİA*, c.3, 2001. Temizlik hizmetleri hakkında bkz. Fethi Gedikli, "Osmanlı'da Çevreyi Kirletme Suçu ve Salb Cezası", *Türkler*, 10, s. 611-615, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002; Abdülkadir Özcan, "Böcekbaşı", *TDVİA*, c.6, s. 323, İstanbul, 2001. İmar faaliyetleri ve mimarbaşı için bkz. Nurcan Yazıcı, *Osmanlılarda Mimarlık Kurumunun Evrimi ve Tanzimat Dönemi Mimarlık Ortamı*, Doktora Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007, Aliye Öten, *Lütfi Paşa Tarihi'nde İmar ve İnşa Faaliyetleri*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul 2008; Fatma Afyoncu, "XVII. Yüzyılda Hassa Mimarları Ocağı", *Türkler*, 12, s. 103-110, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002. Özellikle taşrada imar faaliyetleri ve şehir mimarları hakkında bkz. Cengiz Orhonlu, "Şehir Mimarları", *Türkler*, 10, s. 528-539, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara,

Osmanlı genelinde olduğu gibi, Tanzimat’tan önce, Kıbrıs’ta da başlıca belediye hizmetleri, çarşı-pazar ve esnaf denetimi, narhın konulup denetlenmesi, şehrin temizliğinin sağlanması ile imâr faaliyetlerinin düzenlenmesi idi. Ne var ki bu hizmetler, kentin dinî ve ahlakî düzeninin korunmasını da kapsayan çok daha geniş bir kamu hizmetleri bütünü olarak Osmanlı yerel yönetimini temsil eden İhtisab/Hisbe Kurumu içinde değerlendirilmiştir.¹⁵

Osmanlı devletinde tüm imparatorluk topraklarına yönelik genel ihtisab kâunnâmeleri hazırlandığı gibi, belli bir sancak veya eyalet için de kâunnâmeler hazırlanmaktaydı. Nitekim, fethinden bir yıl sonra 1572’de Kıbrıs için de bir kâunnâme çıkarılmıştır. *Kıbrıs Ceziresi Kanunnâmesi*’nin bazı hükümleri ihtisaba ilişkindir.¹⁶

Osmanlı İhtisab kurumunun tarihsel gelişiminde II. Mahmut döneminin önemli bir dönüm noktası olduğu görülmektedir. Yeniçeri Ocağı’nın 1826 yılında lağv edilmesiyle birlikte özellikle İstanbul’un asayiş, güvenlik ve ihtisab işlerini görecekk kolluk gücünden yoksun kalması, bu alanda yeniliklerin önünü açmıştır. Hazırlanan bir nizamnâme ile İstanbul’da İhtisab Ağalığı ortadan kaldırılarak, yerine 1826’da İhtisab Nezareti kurulmuştur.¹⁷ Yeniçeri Ocağı’nın yerine kurulan *Asâkir-i Mansure-i Muhammediye*’nin ihtiyaçlarını karşılamak üzere adına “ihtisab rüsumu” denilen yeni bir vergi konularak bu verginin tahsili İhtisab Nezareti’ne

2002. Tanzimat öncesi Kıbrıs tarihi üzerine yapılan genel çalışmalarda kadı’nın yardımcıları konumundaki subaşı ve mimarbaşı ile bunların görev alanları olan emniyet, asayiş ile imar faaliyetleri de yer bulmuştur. Bkz. Kemal Çiçek, “Osmanlı Devleti’nde Asayiş ve Emniyet Hizmetleri: Kıbrıs Örneği”, s. 162-171, *Kıbrıs’tan Kafkasya’ya Osmanlı Dünyasında Siyaset, Adalet ve Raiyyet* (Ed. Kemal Çiçek ve Abdullah Saydam), Derya Kitabevi, Trabzon, 1990; Ahmet Erdengiz, “Osmanlı Belgelerine göre 16. Ve 17. Yüzyıllarda Kıbrıs Türkleri arasındaki Meslek dalları”, *Halkbilimi Dergisi*, 27, (Temmuz-Eylül), Lefkoşa, 1992; Ronald Jennings, *Christians and Muslims In Ottoman Cyprus and the Mediterranean World 1571-1640*, New York, 1993; Ali Efdal Özkul, *Kıbrıs’ın Sosyo-Ekonomik Tarihi (1726-1750)*, İletişim, İstanbul, 2005; Nuri Çevikel, *Kıbrıs Eyaleti (1750-1800)*, Doğu Akdeniz Üniversitesi Basımevi, Gazimağusa, 2000; Mehmet Demiryürek, *Kıbrıs Esnaf Teşkilatı (1750-1850)*, Kıbrıs Türk Esnaf ve Zanaatkarlar Odası Yayınları, Lefkoşa, 2011.

¹⁵ Ziya Kazıcı, *Osmanlı’da İhtisab Müessesesi (İşel Yönetim)*, Bilge Yayınları, İstanbul, 2006. İhtisab kurumunun kökenleri üzerine tartışmalar için bkz. Cengiz Kallek, “İhtisab”, *TDVİA*, C. 18, s. 133-143, İstanbul, 1998. Ayrıca bkz. İlber Ortaylı, *Türkiye İdare Tarihine Giriş*, s. 38, Turhan Kitabevi, Ankara, 1996; Klasik İslam’da muhtesiplik kurumu hakkında bkz. Claude Cahen, İslamiyet, 1. Kitap. *Doğuşu’ndan Osmanlı Devleti’nin Kuruluşuna Kadar*, s. 163, Türkçesi: Esat Nermi Erendor, bilgi yayınevi (2.bs), Ankara, 2000.

¹⁶ 1572 tarihli *Kıbrıs Ceziresi Kanunnamesi* ilk kez Ömer Lütfi Barkan tarafından yayınlanmıştır. Bkz. Ömer L. Barkan, “İhtisab Kanunları”, *Tarih Vesikaları*, I, 5, s. 329-340, 1942. Kanunnâme’nin ihtisaba ilişkin maddeleri için bkz. Akgündüz, *a.g.e.*, s. 440-441.

¹⁷ İstanbul’da İhtisab Nezareti’nin kuruluşu için bkz. Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, s. 119-121, TTK, (2. bs), Ankara, 1997; M. Ali Gökaçtı, *Dünyada ve Türkiye’de Belediyecilik*, s. 89-91, Ozan Yayınları, İstanbul, 1996.

yüklenmiştir. Öncelikle İstanbul için yapılan bu düzenlemelerin bir benzeri taşrada da uygulanmıştır.¹⁸

İhtisab rüsumuyla ilgili yeni düzenlemeler Kıbrıs idaresine 21 Eylül 1827 tarihli bir emr-i şerif ile bildirilmiş,¹⁹ 20 Aralık 1827 tarihli ikinci bir emr-i şerifte ise başka yerlerde yeniden düzenlenen ihtisab kanununun Kıbrıs'ta da uygulanmasına karar verildiği belirtilerek, Kıbrıs muhtesibi'nin görevleri ayrıntılı bir biçimde sıralanmıştır.²⁰ Bunların, geleneksel hisbe anlayışını temsil eden hem dinî hem de sosyo-ekonomik unsurlar içerdiği görülmektedir.

Kıbrıs'ın muhtesiblik kurumu ile tanışması Osmanlı hakimiyetinden çok önce, Lüzinyan dönemine rastlamaktadır. Lüzinyanlarca *Mathesep* olarak adlandırılan bu kurum, bölgede kurulan haçlı devletlerine İslam devletlerinden geçmiş, Lüzinyanlar aracılığıyla Kıbrıs'ta da tesis edilmişti.²¹

Muhtesibin en önemli görevi olan narh ve çarşı pazar denetimi, aslında esnafı denetlemek anlamına geliyordu. Esnaf örgütleri, başta narh olmak üzere ihtisab kurallarını uygulama konusunda kendi iç denetimlerine sahip olsalar da²², bir kısım esnaf kısa yoldan para kazanmak amacıyla ihtisab kurallarını zaman zaman ihlâl ederdi²³. Bu nedenle örgüt dışı bir denetime de ihtiyaç vardı ki, bu, muhtesibin tarafından yerine getirilmekteydi. Tanzimat öncesi Osmanlı Kıbrıs'ında muhtesibin tespit ettiği ihtisab ihlallerine ilişkin örnekler, az da olsa, Kıbrıs üzerine yapılan bazı çalışmalarda yer bulmuştur.²⁴

Lefkoşa muhtesibinin çarşı, pazar ve esnaf denetiminin dışında diğer bir görevi üretim ve ticarete konu olan mallar üzerinden İhtisab Rüsümü'nu toplayarak gereken yerlere ulaştırmaktı. Başlangıçta, "bâc-ı bazar ve ihtisab"²⁵ adı altında

¹⁸ İstanbul'da İhtisab Nezareti'nin kurulmasıyla birlikte Bursa, Ankara, Sivas ve Tokat gibi şehirlerde İhtisab uygulaması için bkz. Çadırcı, *a.g.e.*, ss, 131-144.

¹⁹ Ayrıntı için bkz. Demiryürek, *a.g.e.*, 201-212.

²⁰ Bkz. Demiryürek, *a.g.e.*, s. 215-216.

²¹ Sir George Hill, *A History of Cyprus, II*, s. 54, Cambridge, 1952; Jennings, *a.g.e.*, s. 122.

²² Esnafın özdenetimi hakkında bkz. Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*, s. 612-613, Ötüken, İstanbul, 2000; Kütükoğlu, "Osmanlı İktisadi Yapısı", s. 612-613.

²³ Kazıcı, "Osmanlı'da İhtisab", s. 91.

²⁴ Bkz. M. Akif Erdoğan, "Osmanlı Hakimiyetinin İlk Yıllarında Kıbrıs Adası'nda Temel İhtiyaç Maddelerinin Fiatları Üzerine", s. 248, *Üçüncü Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi Bildirileri* (13-17 Kasım 2000), Mağusa, Doğu Akdeniz Üniversitesi Kıbrıs Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2000; Jennings, *a.g.e.*, 122-123; Demiryürek, *a.g.e.*, s. 194-196.

²⁵ 1572 tarihinde Kıbrıs'ın bâc-ı bazar ve ihtisab gelirleri için bkz. Dündar, *a.g.t.*, s. 280-283.

tahsil edilen Kıbrıs ihtisablık gelirleri, başlangıçta olduğu gibi²⁶, 19. yüzyıl başlarında da burada konuşlanan yeniçeri maaşlarına tahsis edilmişti.²⁷

Kasım 1827 düzenlemeleriyle gelirleri, Yeniçeri Ocağı’nın yerine kurulan *Asâkir-i Mansure-i Muhammediye*’ye ayrılan Kıbrıs İhtisab Rûsûmu, Aralık 1827 tarihinde Kıbrıs’a gönderilen ikinci emr-i şerifte, bu gelirlerin *Tersâne-i Âmiriye*’ye gönderileceği belirtilmiştir.²⁸ İhtisab vergisi, İhtisab Nezareti ile birlikte 1855 senesinde lağv edilmiştir.²⁹

2. Tanzimat Döneminde Modern Belediyelerin Kuruluş Süreci Bağlamında Kıbrıs

Epistemolojik olarak Arapça ‘belde’ ve ‘bilâd’ kelimeleriyle ilişkili olan “Belediye” nin bugünkü manada şehir idaresini niteleyen bir kavrama evrilip Arapça ve diğer doğu dillerinde kullanılması, Tanzimat döneminin bir ürünüdür.³⁰

Osmanlı İmparatorluğu’nda belediye hizmetlerinin yerine getirilmesi için modern sayılabilecek ayrı bir belediye teşkilatının kurulmasına yönelik ilk adımlar Kırım Savaşı sırasında İstanbul’da 1854 yılında atılmıştır. II. Mahmut döneminde kurulan İhtisap Nezareti’nin, 19. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde Osmanlı Devleti’nin Avrupa devletleriyle artan ticarî ilişkileri, bürokraside yaşanan modernleşme ve değişim ile bunlara bağlı olarak özellikle liman kent ve kasabalarının fiziki değişim³¹ ve gelişmelerinin ortaya çıkardığı yeni şartlar karşısında yetersiz kalması üzerine, 1854 senesinde İstanbul Şehremaneti kurulmuş, bunu 1855 senesinde kurulan İntizâm-ı Şehir Komisyonu takip etmiştir.³²

²⁶ Harry Luke, *Cyprus Under The Turks*, s. 24, K. Rüstem and Brother, Nicosia, 1989.

²⁷ Haydar Çoruh, *II. Mahmud Döneminde Kıbrıs’ın İdari, İktisadi ve İçtimai Tarihi*, s. 202, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2008.

²⁸ Ayrıntı için bkz. Demiryürek, *a.g.e.*, s. 201-235..

²⁹ Kazıcı, “Osmanlı’da İhtisab”, s. 203. 17-19. yüzyıllar arası itibarıyla Kıbrıs muhtesiblerinden bahseden Mehmet Demiryürek, 19. Yüzyıl şerîhe sicillerinde Kıbrıs muhtesibine atıfta bulunan en geç tarihli kayıtların 1834 tarihli olduğunu belirtmektedir. Bkz. Demiryürek, *a.g.e.*, s. 199.

³⁰ Bernard Lewis, “Baladiyya”, *Encyclopedia of Islam*, s. 972-975, Leiden, 1986; İlber Ortaylı, “Belediye”, *DİA*, C. 5, s. 398, İstanbul, 2001.

³¹ Osmanlı kentlerinin değişim süreci hakkında bkz. Sevgi Aktüre, “Osmanlı Devletinde Taşra Kentlerindeki Değişimler”, *TCTA*, 4, s. 891-904, İstanbul, 1985; İlhan Tekeli, “19. Yüzyılda İstanbul Metropol Alanının Dönüşümü”, *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, (Ed. H. İnalcık ve M. Seyitdanhoğlu), s. 363-374, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2006; aynı yazar, *Tanzimattan Cumhuriyete Kentel Dönüşüm*, *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi (TCTA)*, IV, s. 878-904, İletişim, İstanbul, 1985.

³² İhtisap Nezareti’nin kuruluşundan İntizâm-ı Şehir Komisyonu’nun kuruluşuna kadarki süreçte İstanbul Belediye Teşkilatı’nın gelişimi için bkz. Osman Nuri Ergin, *Mecelle-i Umur-u Belediye*, s. 1257-1526, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 1995; Ortaylı, “Osmanlı

İntizâm-ı Şehir Komisyonu'nun çalışmaları sonucunda İstanbul'un 14 belediye dairesine ayrılması kararlaştırılmış, ancak bunlardan sadece yabancıların yoğun yaşadığı Galata ve Beyoğlu semtlerini kapsayan Altıncı Daire-i Belediye 1857 yılında kurulabilmiştir.³³ Altıncı Belediye Dairesi'nin dışında, Şehremaneti'nin idaresine bırakılan diğer belediye daireleri de 1868'de yeniden örgütlendiler.³⁴

Başkent İstanbul'da başlayan Osmanlı modern belediyelerinin kuruluş süreci kısa bir süre sonra taşra şehirlerini de kapsayarak devam etti. Kadı, evkaf kuruluşları, esnaf örgütleri gibi geleneksel kurumların çeşitli nedenlerle beledî hizmetlerin ifâsındaki etkilerini yitirmeleri, şehir yönetiminde ciddi bir otorite boşluğu yaratmış, beledî hizmetleri örgütleyip sunacak yeni kurumların, yani modern belediyelerin kurulmasını zorunlu kılmıştır.³⁵Devletin merkezî otoriteyi yeniden tesis etme çabasının temel teşkil ettiği Tanzimat modernleşmesinde, kent yönetiminde işlevlerini yitirmiş eski kurumları yeniden toparlamak yerine, yeni bir beledî örgütlenme ile şehrin kontrol ve denetimini sağlamak istemesi de anlaşılır bir durumdu. Dolayısıyla İstanbul'un öncülüğünü yapıp, taşra şehirleri için de model teşkil eden modern belediyeleri Tanzimat'ın idari merkezîleştiğinin önemli araçları olarak görmek mümkündür.³⁶

Bunun dışında gerek İstanbul gerekse taşrada bazı belediyelerin kuruluş süreçlerinde katalizör görevi görmüş bazı siyasî, ekonomik ve sosyal etkenleri dikkate almak gerekmektedir. Kırım Savaşı sırasında İstanbul'da baş gösteren bazı ihtiyaçları karşılama ihtiyacının burada belediyelerin kuruluşunu zorlayıp hızlandırdığı açıktır.³⁷İlber Ortaylı'ya göre Osmanlı taşrasının özellikle bazı liman kent ve kasabalarında modern belediye hizmetlerine ve bunu yerine getirecek modern beledî örgütlenmeye duyulan ihtiyaç, buralardaki modern belediyeciliğin kuruluş sürecinin diğer taşra kentlerine nisbeten daha erken başlamasına zemin hazırlamıştır. Yazar, Tuna bölgesindeki bazı şehir ve kasabalar ile Doğu Akdeniz'in önemli li-

Mahalli İdareleri", s. 132-141. İstanbul Şehremaneti'nin kuruluşu ve Şehremaneti Nizamnamesi için ayrıca bkz. Mehmet Seyitdanlıoğlu, "Yerel Yönetim Metinleri IV: Şehremaneti'nin Kuruluşu ve Şehremaneti Nizamnamesi", *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 5 (3), s. 75-82, 1996.

³³ Altıncı Daire-i Belediye'nin kuruluşu hakkında bkz. Ortaylı, *a.g.e.*, s. 142-156. Belediye'nin kuruluş nizamnamesi için bkz. Akgündüz, *a.g.e.*, s. 543-556. Yabancıların bu belediye idaresinin kurulmasındaki etkileri hakkında ayrıntı için bkz. Steven Rosenthal, "Foreigners and Municipal Reform in İstanbul: 1855-1865", *International Journal of Middle East Studies*, C.II, 2 (1980), s. 227-245.

³⁴ Ayrıntı için bkz. Ortaylı, *a.g.e.*, s. 157-163.

³⁵ Ayrıntı için bkz. Avcı, "Karşılaştırmalı Analizler", s. 168-169.

³⁶ Ayrıntı için bkz. Avcı, *a.g.m.*, s. 168-171; Avcı, "Kudüs", s. 133-136.

³⁷ Kırım Savaşı'nın Osmanlı belediyeciliğine etkisi için ayrıca bkz. Cengiz Sunay, "Kırım Savaşı'nın Osmanlı Maliyesi ve Belediyeciliğine Etkisi", <http://iktisatdergisi.ifmc.org.tr>, s. 1-3, 2009.

man şehirleri, Mezopotamya ve Suriye'nin antrepo merkezleri olan Bağdat, Şam, Beyrut gibi şehirlerle, Anadolu'nun görelî büyük merkezlerine dikkat çekmektedir. Buna göre bu gibi yerlerdeki bazı grupların, tüccar ve yabancı uyrukluların düzenli bir şehir yönetiminin ayrılmaz bir unsuru olan belediye hizmetlerinin sağlanmasındaki hassasiyetleri, İstanbul'dan sonra bazı Osmanlı kent ve kasabalarında modern belediyeçilik için ilk adımların atılması sonucunu doğurmuştu.³⁸

Ancak, idarî merkez konumundaki şehir ve kasabaların liman şehir ve kasabalarıyla eşzamanlı olarak, hatta bazı durumlarda onlardan önce beledi örgütlenme süreçlerini başlattıkları bilinmektedir. Filistin'in Nablus kasabası buna iyi bir örnektir. Filistin'de 1863 senesinde kurulan Kudüs Belediyesi'nden sonra, Filistin'de kurulan ikinci belediye idaresi, 1868 itibarıyla genişletilmiş bir mutasarrıflığa idarî merkez konumundaki Nablus'ta kurulmuştur.³⁹ 1858 gibi oldukça erken bir tarihte belediye idaresine sahip olan Tunus'ta da bu gelişmeyi, sadece burada yaşayan hatırı sayılır bir Maltalı ve İtalyan nüfusa ve konsolosların varlığına değil, aynı zamanda buranın idari merkez oluşuna da bağlamak yanlış olmayacaktır.⁴⁰ Mevcut çalışmanın ana unsurlarından biri olan Lefkoşa belediyesinin kuruluşunu zorlayan etkenler arasında da, ne ticarî ilişkilerin yoğunluğundan kaynaklı yeni kent hizmetlerine duyulan ihtiyaç, ne de yabancı tüccarın bu yönde baskı unsuru oluşturması mevcuttur. Lefkoşa, adanın en büyük çarşısına sahip kasabası olması yanında, Kıbrıs mutasarrıflığının idari merkeziydi de. Dolayısıyla Osmanlı şehirlerinde kurulan belediye idarelerini genel olarak Tanzimat modernleşmesi ve onun aslî hedefi olan merkezîyetçi bir mülkî yapı tesîsi çerçevesinde değerlendirmek, ancak bazı şehirlere egemen özel sosyal, kültürel, siyasî ve ekonomik dinamiklerin buralardaki modern belediyelerin kurulma süreçlerine yön verdiğini de hesaba katmak gerekmektedir. Örneğin, önemli bir Akdeniz liman kenti olan Beyrut'ta, ilk belediye örgütlenmesi, Lübnan ve Şam'da patlak veren olayları incelemek üzere burada bulunan dönemin sadrazam ve dışişleri nazırı Fuad Paşa'nın emriyle kurulmuştu. 1860 Lübnan olayları nedeniyle buraya sığınan binlerce göçmenin ihtiyaçlarına acil olarak cevap verebilmek, böyle bir örgütlenmenin en önemli itici gücü olmuştu.⁴¹

³⁸ Ortaylı, *a.g.e.*, s. 171-172.

³⁹ Ayrıntı için bkz. Yazbak, "Nablus", s. 339-360. Konuya değinen başka bir çalışma için ayrıca bkz. Avcı, *a.g.m.*, s. 138.

⁴⁰ Tunus'ta belediye meclisinin kuruluşu ve işleyişi hakkında ayrıntı için bkz. Cleveland, *a.g.m.*, s. 33-60.

⁴¹ Beyrut Belediyesi'nin kuruluşu hakkında etraflı bilgi için bkz. Sharif, *a.g.e.*, s. 29-49. Ayrıca bkz. Avcı, *a.g.m.*, s. 170.

Sir George Hill'e göre, Kıbrıs'ta 1856 yılında geleneksel kurumların dışında ayrı belediye meclisleri Lefkoşa ve diğer önemli kazalarda kurulmuştu. Yazar'a göre, Lefkoşa Belediye Meclisi'nin bir Müslüman başkanı ve üçü Müslüman, üçü de gayrimüslim olmak üzere altı üyesi vardı. Diğer büyük kazalarda da birer Belediye Meclisi oluşturulmuştu. Bu meclislerin üye sayısı ikisi Müslüman, ikisi de gayrimüslim olmak üzere dört idi. Belediye Meclisleri temizlik, sağlık, yol ve şehir planlaması, inşaatların denetimi gibi hizmetleri yerine getiriyorlardı.⁴²Hill, muhtemelen 1856'da Kıbrıs'ta kurulan sancak meclisi ile kaza idare meclislerini, belediye meclisleri olarak değerlendirmiştir. Zirâ, Tanzimat dönemi başlarında muhassıllık meclisinin kuruluşu ile başlayıp, süreç içinde memleket meclisi, kaza/sancak meclisi de olarak anılan yerel danışma kurullarının belediye hizmetlerinin yerine getirilmesinden de sorumlu oldukları bilinmektedir. Fransız konsolosunun bildirdiğine göre, Kıbrıs'ın İmparatorluğun başta Mısır ve Suriye olmak üzere diğer bölgeleriyle ticaretinde faal olan liman kasabası Limasol'daki belediye, diğer kaza belediyelerinden daha iyi hizmet vermekteydi. Buradaki asıl mesele, Limasol ve muhtemelen kaçınılmaz olarak Kıbrıs'ın dış ticaret limanı ile konsolosların ikamet merkezi konumundaki Tuzla (Larnaka)'daki kent hizmetlerinin henüz adada ayrı belediye dairelerinin kurulmasından önce de diğer kazalarda sunulan kent hizmetlerinden daha ileri olmasıdır. Öyleyse bu iki liman kasabasında belediye hizmetlerinin görece gelişmişliğini, buradaki ticari faaliyetlerin yoğunluğundan kaynaklı düzenli kent hizmetleri ihtiyacına bağlamak mümkündür.

Ağustos 1862 tarihli olup Kıbrıs Mutasarrıflığı ile merkez arasındaki yazışmaları içeren belgeye göre Lefkoşa'da uzun zamandan beri ayda bir olmak üzere Kadı ve Meclis (idare meclisi) aracılığıyla konulan narhın yeterli olmadığı, *rayic-i erzak* bir olmayıp mevsime göre düşüş veya yükseliş söz konusu olduğundan, Kıbrıs İdare Meclisi burada narhı haftada bir veya onbeşte bir olmak üzere daha sıklıkla düzenleyip, çarşı nizam, temizlik ve tertibine dikkat etmek amacıyla Müslüman ve Hıristiyan üyelerden bir Çarşı Meclisi kurmuştur. Aynı belgede Lefkoşa'daki Çarşı Meclisi'ne atıfta bulunularak meclisin bir benzerinin yabancı tüccar ve konsolosluk memurlarının ikamet yeri olan Tuzla'da da açılmasının yararlı olacağı belirtilmekte, mecliste yerli Hıristiyan ve Müslüman üyelerin yanısıra Tuzla'da ikamet eden yabancıların da temsiliyet talebinde buldukları bildirilmektedir. Tuzla'da kurulması düşünülen bu teşkilatın İstanbul için hazırlanıp uygulanan Altıncı Daire-i Belediye Teşkilatı'nın nizamnâme ve talimât nâmesine göre kurulabileceği ay-

⁴² Hill, *a.g.e.* IV, s. 211.

rica belirtilmektedir. Anlaşıldığı kadarıyla Kıbrıs idaresince merkeze sorulan ilgili talep ve düşünceler, “karışıklık ve hoşnutsuzluğa sebep olacağından” kabul görmemiş, “şimdilik eski uygulamaya devam edilmesi” istenmiştir.⁴³

Bu belge Osmanlı Kıbrısı’nda şekilsel de olsa modern belediyeçiliğe atılan ilk adımlar hakkında önemli veriler içermektedir. Herşeyden önce en azından Kıbrıs’ın idarî merkezi olan Lefkoşa’da 1862 senesine gelindiğinde narh ve çarşı nizamına bakacak bir teşkilat (çarşı meclisi) kurulmuştur. Bu teşkilatı Kıbrıs’ta modern belediyeçiliğe doğru atılan ilk adım olarak değerlendirmek mümkündür. İkinci olarak mevcut belge, Larnaka’nın yabancı tüccar ve konsolosluklar merkezi olmasından ötürü buradaki belediye örgütlenmesine yabancıların da katılma arzusunu yansıtmaktadır. Tuzla’daki yabancı devlet konsoloslukları buradaki belediye teşkilatında temsilci bulundurmaları konusunda yakından ilgileniyor, Kıbrıs idaresi nezdinde girişimde bulunuyorlardı.

Tuzla’daki yabancı tüccarın buradaki ilk belediye örgütlenmesi girişiminde olumlu mânada baskı unsuru oluşturduğu düşünülebilir, ancak bundan sonraki süreçte belediye idaresinin yetki ve görev sahası ve denetimi dışında kalmalarını sağlayacak taleplerde buldukları görülmektedir. 1874 senesinde Tuzla’daki ABD konsolosu, Yunanistan, Rusya, İspanya, Fransa ve İtalya konsoloslarını da temsilen Kıbrıs Mutasarrıflığı’na başvurarak ister seçim yoluyla, isterse atama yöntemiyle olsun Tuzla’daki yabancı tüccarı temsilen iki üyenin yabancıları ilgilendiren konular ve esnafa kesilen para cezalarının tahsiliyle ilgili olarak Belediye Meclisi’ne dahil edilmesini talep etti. Amerikan Konsolosu, diğer konsolosluk temsilcileriyle beraber Tabib Pavlo Vasakaki ile Mösyö Rosanna’yı seçtiklerini, bunlar kabul edilmezse mutasarrıfın atayacağı başka iki kişiyi kabul edeceklerini bildirmişti. Kıbrıs idaresi, merkeze gönderdiği yazıda, böyle bir uygulamanın başka yerlerde olduğunu⁴⁴, konsolosların müdahalesi olmaksızın yabancı tüccarın kendi aralarında iki temsilciyi seçip meclise göndermelerinin yararlı olacağını, ancak konsoloslukların, seçilecek iki yabancı temsilcinin tıpkı Ticaret Meclisi’nde olduğu gibi “resmi üye” statüsünde olmayı talep ettiklerini, halbuki nizamnâmede böyle bir hükmün mevcut olmadığını bildirmiş, nasıl hareket edilmesi gerektiğini merkeze sormuştu.⁴⁵

Tuzla’da bulunan yabancıların belediye meclisinde temsil hakkı talep etme-

⁴³ BOA. M.Vala. 788/65, 29. S. 1279.

⁴⁴ Gerçekten de, 1867-1877 arası dönemde bazı şehirlerde böyle bir uygulama vardı. Beyrut örneği için bkz. Avcı, a.g.m., s. 177.

⁴⁵ BOA. ŞD. 2379/68, 22.11.1874.

leri ve özellikle yabancı esnafa kesilen para cezalarının belirlenmesinde söz sahibi olmak istemelerini, buradaki beledi hizmetlerin daha iyi sunulması kaygısı ile açıklamak doğru olmayabilir. Kudüs, İzmir ve Beyrut örneklerinde olduğu gibi⁴⁶ Tuzla'da konuşlanmış yabancı devlet konsoloslukları muhtemelen kendi tüccarına kesilen para cezalarına itiraz edip tahsiline muhalefet etmekteydiler. Yine Tuzla'da kurulmuş bulunan Kıbrıs Ticaret Meclisi'nin, yabancı nüfuzundan kurtulmak için bir ara Lefkoşa'ya nakledilmiş olmasının doğurduğu gerilimin hakim olduğu bu dönemde, yabancıların söz konusu talebi, özellikle Kıbrıs Mutasarrıflığı idaresinde yeni bir rahatsızlık yaratmış olmalıdır.⁴⁷

Mevzuat eksikliğine rağmen, Kıbrıs da dahil olmak üzere Osmanlı taşrasının bazı bölgelerinde belediye meclislerinin kurulması sürecinin başlaması üzerine 1867 yılında Vilayet Belediye Meclisleri'nin kuruluş ve görevlerini ilk kez düzenleyen dokuzar ve onaltışar maddelik iki talimatnâme hazırlanmıştır.⁴⁸ Bu mevzuat, Osmanlı taşrasında belediye idarelerine ilişkin sonradan çıkarılacak 1871 Nizamnamesi ile 1877 yasasına temel teşkil etmesi açısından oldukça önemlidir.

1867 talimatnâmelerinin ilkinde göre belediye meclisi, belediye başkanı (reis), başkan yardımcısı (muavin) ve altı üyeden oluşacak, bir mühendis ile bir memleket tabibi müşavir üye olarak mecliste yer alacaklardı. Belediye meclisi maiyyetinde gerekli sayıda teftiş memuru ile piyade sınıfından bir kol zaptıye bulunacaktı. Bir sandık emini ile bir katip maaşlı olarak belediye meclisinin personeli olarak görev yapacaklardı.⁴⁹ Meclisin maiyyetinde ayrıca kontrat (kira sözleşmesi) tescili göreviyle bir de kontrato memuru bulunacaktı.⁵⁰

Talimatnâmeye göre belediye başkanı mevcut memurlar arasından, başkan yardımcısı ise teftiş memurlarının birinci sınıfından olmak üzere seçilip atanacak,

⁴⁶ Avcı, a.g.m., s. 177. Beyrut örneği hakkında ayrıntı için bkz. Sharif, *a.g.e.*, s. 153-158. Benzer biçimde, Mahmoud Yazbak, söz konusu belediyelerin koymuş olduğu vergilerin ödenmesine sıra geldiğinde, yabancıların, sahip oldukları imtiyazları ortadan kaldırdığı gerekçesiyle, bundan imtina ettikleri, bunun ise belediyelerin etkinliğini azalttığına dikkat çekmektedir. Bkz. Yazbak, a.g.m., s. 22.

⁴⁷ Kıbrıs Ticaret Meclisi'nin kuruluş ve işleyişi hakkında bkz. Hasan Samani, *Tanzimat Devrinde Kıbrıs (1839-1878)*, s. 208-214, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 2006.

⁴⁸ Bunlardan ilki, "Vilayet Dahilinde Olan Şehir ve Kasabalarda Teşkil Olunacak Daire-i Belediye Meclislerinin Suret-i Tertibi ve Memurlarının Vezaifi hakkında Talimatdır", ikincisi "Daire-i Belediye Meclisinin Vezâif-i Umumiyesi Hakkında Talimat" olarak yayınlanmıştı. *Düstur*, 1.Tertib, c. 2, s. 491-498'de yayınlanan talimatnâmelerin günümüz harfleriyle tam çevirisi ve kısa bir özeti için ayrıca bkz. Seyitdanoğlu, "Belediye Meclislerinin Tertibi Hakkında T'alimat", s. 133-139. Talimatnamelerin ayrıntılı bir değerlendirmesi için ayrıca bkz. Sharif, *a.g.e.*, s. 51-65.

⁴⁹ Birinci bend.

⁵⁰ Dördüncü bend.

emlak ve arazi sahibi kimselerden seçilecek altı belediye meclisi üyesi ise ücretsiz görev yapacaktı. Vilayetlerin diğer meclislerinin oluşumunda takip edilen seçim yöntemiyle oluşturulacak belediye meclisi haftada iki kez, gerektiğinde de olağanüstü toplanacaktı.⁵¹

Belediye Meclisleri, kentlerin bayındırlığı, yol, su yolu, kaldırım, kanalizasyon gibi altyapı tesislerinin yapımı, kontrat (sözleşme) tescili, itfaiye işleri, temizlik, narh, aydınlatma, şehiriçi ulaşım, çarşı-pazar ve esnafın denetimi, fakir ve kimse-sizlere yardım gibi görevleri icra edecekti.⁵²

Talimatnâme, belediye meclisinin harcama yetkileri ile personele verilecek maaşları ayrıca düzenlemiştir. Buna göre istihdam edilecek kâtip ve sandık emininin aylık maaşları 500'er kuruşu geçmeyecek, hademe aylık 150 kuruş maaş alacaktı. Belediye'nin mefruşat, odun, kömür, kandil ve kırtasiye gibi şeylere yapacağı masraflık 500 kuruşu geçmeyecekti.⁵³

1867 Talimatlarını, 1871 tarihli İdare-yi Umumiye-yi Vilayet Nizamnamesi takip etmiştir. Bu nizamname doğrudan taşra belediyelerine ilişkin bir mevzuat olmayıp, bundan önceki 1864 Nizamnamesi gibi Osmanlı taşra teşkilatının düzenlenmesiyle ilgiliydi. Ancak, öncekinden farklı olarak 111-129. maddeleri⁵⁴ taşrada kurulması öngörülen belediye idarelerine ayrılmıştı. Buna göre vali, mutasarrıf ve kaymakamlık merkezi olan yerlerde, bir başka deyişle vilayet, sancak ve kaza merkezlerinde, birer belediye meclisi kurulacaktı.⁵⁵ Nizamname'nin taşra belediyelerine ilişkin maddeleri 1867 talimatnamelerini ortadan kaldıran değil, onları tamamlayan bir mevzuattı. 1867 talimatnamesinde meclis üyeliğine seçilme yaşı 30 iken, nizamnamede bu 25'e çekilmiştir. Müteahhitlik yapanlar, memur ve zabıtan olanlar üye seçilemeyeceklerdi. Aynı anda iki meclis üyeliği mümkün olmayacaktı.⁵⁶

Belediye Meclisi haftada iki defa, gerektiğinde de olağanüstü toplanacak, baş-

⁵¹ İkinci ve üçüncü bendler.

⁵² Ortaylı, *a.g.e.* s. 174; Seyitdanhoğlu, *a.g.m.*, s. 134. Ayrıntı için bkz. Birinci talimatnamenin 7.- 9. bendleri ile ikinci talimatnamenin tüm bendleri.

⁵³ Altıncı bend

⁵⁴ "Şehir ve Kasabalar Devâir-i Belediye Mecâlisi Beyâmındadır", *Düstûr*, 1.Tertib, C.1, s. 650-651. Ayrıca bkz. Seyitdanhoğlu, "1871 Vilayet Nizamnamesi ve Getirdikleri (VI)", s. 89-103; aynı yazar, "1871 Vilayet Nizamnamesi ve Getirdikleri (VII)", s. 89-99. Nizamnamenin belediyelerin kurulmasına ilişkin bölümünün bir değerlendirmesi için ayrıca bkz. Sharif, *a.g.e.*, s. 66-73.

⁵⁵ 111. Madde

⁵⁶ 114-116. Maddeler.

kanın olmadığı zaman muavin, onun da olmadığı zaman ise en yaşlı üye meclise başkanlık edecekti.⁵⁷ Meclisin toplanabilmesi için üyelerin üçte birinin katılımı gerekmektedir. Oylamada eşitlik halinde başkanın oyu hangi taraftaysa o tarafın tercihi karar sayılacaktı.⁵⁸ Meclis'in kararları muavin tarafından uygulanacaktı.⁵⁹

Belediye meclisinin gelirleri, hükümetin belediyelere tahsis ettiği rüsumat, kira sözleşmesi kayıt resmi (kontrato), yol-kaldırım inşaatından alınacak vergiler, belediyeye yapılacak yardım ve hibelerden oluşacaktı. Belediye idaresinin masrafları ise 124. Maddede belirtilen görevlerin yerine getirilmesinde yapılacak harcamalar, belediye memurları maaşları, belediye binası kirası ve diğer zarurî harcamalardan ibaretti.⁶⁰

Kıbrıs Belediye İdareleri'nin esas itibarıyla, yukarıda anlatılan genel mevzuata ilişkin sürece bağlı olarak geliştikleri düşünülebilir. 1871 senesine gelindiğinde Kıbrıs'ta, Mutasarrıflık merkezi olan Lefkoşa ile mülkî amir olarak başlarında kaymakamların bulunduğu, Girne, Tuzla, Baf, Mağusa, Leymosun ve Değirmenlik kazalarında birer belediye dairesinin kurulmuş olduğu, Kıbrıs İdare Meclisi karar defterlerine yansımıştır.⁶¹

1871 Nizamnamesi'nde belirtilen şartlara uygun birer belediye teşkilatı oluşturulması sürecinde Osmanlı genelinde olduğu gibi Kıbrıs'ta da bazı sıkıntılar yaşandığı, memur istihdamında yetersiz kalındığı, Meclis üyelerinin bazen pek ehliyetli olmadığı, Kıbrıs İdare Meclisi Karar Defteri'ne yansımıştır. Meselâ, 1871 tarihinde Girne Kazası Belediye Meclisi'nin hesaplarını tutacak Sandık Emni he-nüz istihdam edilmemiştir. Meclis başkan ve üyeleri de okuyup yazma bilmediklerinden, uygun bir maaşla bir katibin istihdam edilmesi gerekliliği, Girne Kaymaklığı tarafından Kıbrıs İdare Meclisi'ne bildirilmiştir.⁶²

1871 İdare-i Umumiye-i Vilâyet Nizamnâmesi, Kıbrıs'ın idaresinin Büyük Britanya'ya geçtiği 1878 senesine kadar, Osmanlı taşrasında belediye idarelerinin yapılandırılmasına ilişkin çıkarılmış son mevzuat değildi. Meşrutiyetin ilânı ile açılan ilk Osmanlı parlamentosunun çıkardığı yasalardan biri de 1877 tarihli *Vilâyât*

⁵⁷ 121. Madde.

⁵⁸ 120-122. Maddeler.

⁵⁹ 129. Madde.

⁶⁰ 126. Madde.

⁶¹ BOA.TŞR.KB.30. s. 2, 30, 32, 46.

⁶² BOA.TŞR. KB.30. s. 32.

Belediye Kânunu idi⁶³. Ancak, aşağıda görüleceği gibi, Kıbrıs yerel idaresinin zaman zaman atıfta bulunduğu bu yasa, Osmanlı hakimiyetinin ada üzerinde fiili olarak sona erdiği 1878 senesine kadar büyük ölçüde uygulanmayacaktır.

1877 yasa önceki mevzuata göre bazı önemli yenilikler getirmiştir. Bunlardan bir tanesi meclis üyeliklerine seçilebilmek için Türkçe konuşabilme şartının getirilmesidir. İkincisi belediye başkanının merkezi hükümetçe atanmış memurlar arasından değil de, belediye meclis üyeliğine seçilenler arasından atanması ve belediye gelirlerinden maaş almasıydı. Üçüncüsü, belediye meclis üyelerinin tek dereceli seçim sistemiyle seçilmesinin öngörülmesiydi. Belediye dairesinin bulunduğu şehrin mahallelerindeki imam ve papazlarca oluşturulan seçim encümeninin idare edeceği seçimlerin nasıl yapılacağı oldukça kapsamlı bir biçimde hükmeye bağlanmıştır (18.-38.maddeler). Dördüncüsü, Belediye meclislerine nüfus sayımı yapmak, dilsiz-sağır okulu ve sanayi okulları açmak, itfaiye kurmak gibi,merkezi hükümetin bile yerine getirmede yetersiz kaldığı, ilâve görevlerin yüklenmesidir. Beşincisi, *Cemiyet-i Beledî* adında bir kurulun belediye teşkilatına dahil edilmesidir (50-55. Maddeler). İdare meclisi ile belediye meclisinin senede iki kez bir araya gelmesinden oluşması öngörülen bu kurulun belediye meclisinin yapmış olduğu harcamaların genel muhasebesini yapmak ve bir sonraki senenin bütçesini görüşüp onaylamak gibi görevleri vardı.

3. Lefkoşa Belediyesi

1871'den Osmanlı yönetiminin Kıbrıs'taki son yıllarına kadar geçen süreçte Lefkoşa dışındaki belediye dairelerinin teşkilatları hakkında elimizdeki bilgiler görece olarak oldukça sınırlıdır. Bununla birlikte İstanbul'daki Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde mevcut 1877/1878 tarihli Lefkoşa Belediyesi Defteri⁶⁴ sayesinde, Osmanlı yönetiminin en azından adadaki son yıllarında Lefkoşa Belediye teşkilatı hakkında detaylı bilgilere ulaşabilmiş durumdayız.

Kıbrıs'ın idari merkezi olması, dolayısıyla da Osmanlı merkezî hükümetlerinin ve onların merkezîyetçilik temelli mülki modernleşme politikalarının adadaki vitrini olması nedeniyle, modern belediye idarelerinin kurulması sürecinde, Lefkoşa'nın ön alması kaçınılmaz bir durumdu. Ayrıca, adanın en büyük çarşısı da burada bulunmaktaydı. 1873 senesinde Kıbrıs'ı ziyaret eden Avusturya soylusu

⁶³ Yasa için bkz. *Düstur*, C. IV, s. 538-553; Akgündüz, *a.g.e.*, s. 582-593; Yasa'nın genel bir değerlendirmesi için ayrıca bkz. Sharif, *a.g.e.*, s. 87-90.

⁶⁴ BOA. ML. 1139, s. 2-34, 1293.

Arşidük Luis Salvator, Lefkoşa'da bulunduğu süre içinde Lefkoşa çarşısını gezmiş ve burada Mağusa ve Baf kapıları arasında uzanan, her biri ayrı bir iş kolu çerçevesinde faaliyet yürüten esnaf ve tüccarın konuşlandığı 23 çarşının varlığını tespit etmiştir.⁶⁵ Buna ilaveten, Lefkoşa, Tuzla ve Limasol'un aksine yabancı tüccarın konuşlandığı bir ticaret merkezi olmamasına rağmen, bu iki liman kasabasına ticarî emtia sağlayan bir antrepo konumundaydı. Nitekim, dönem boyunca adada yapılan en önemli icraatlardan birisinin Lefkoşa-Tuzla şose yolu inşası olduğunu belirtmek gerekir.⁶⁶

a. Lefkoşa Belediye Meclisi

Lefkoşa Belediyesi defterine göre Mayıs 1877/Ocak 1878 arası dokuz aylık dönem boyunca Lefkoşa belediye meclisi, başkan, muavin, üçü müslüman, üçü gayrimüslim altı seçilmiş üyeden oluşmuştur. Belediye başkanı Mehmed Arif, yardımcısı ise Mehmed Fedai Efendi'dir. Bu da bize Ekim 1877'de yürürlüğe giren Vilayetler Belediye Yasası'nın Kıbrıs'ta dikkate alınmayıp, 1871 nizamnâmesinin uygulamada kaldığını göstermektedir. Zira, yasa taşra belediye meclisleri için belediye gelirlerinden maaşlı bir muavin öngörmemiştir. Yasaya göre belediye gelirlerinden maaş alacak kişi belediye başkanı idi. Halbuki ileride Lefkoşa belediyesi gelir ve giderleri bahsinde değinileceği gibi ilgili dönemde belediye başkanı Mehmed Arif belediye sandığından maaşlı değildir. Muavin Mehmed Efendi ise dokuz ay boyunca belediyeden maaş almaktadır. Şu durumda 1871 nizamnâmesinin öngördüğü gibi, Mehmed Arif ile Mehmed Fedai doğrudan merkezi hükümet tarafından atanan yerel memurlardan olması gerekmektedir. Lefkoşa defterinde belirtilmemişse de, bazı Kıbrıs İdare Meclisi karar mazbatalarından Lefkoşa Belediye başkanının bu görevi geçici olarak vekaleten yürüttüğü anlaşılmaktadır⁶⁷. Ağustos ayı itibarıyla ise Lefkoşa belediye defterinde Belediye başkanı adına imza yeri açılmamıştır. Bu aydan sonra Belediye başkanlığı görevini vekaleten muavin Mehmed Fedai Efendi yürütmüş olmalıdır.

Lefkoşa defterine yansıyan meclis üye sayısı 6'dır. Altı üyenin tamamının imza koyduğu hiçbir örnek yoktur. Mayıs ayı bilançosunun onayı için açılan imza yerlerinde Ahmed ve Osman'ın Müslüman üyeler olduğu anlaşılmaktadır. Toplam altı üye (aza) için imza yeri açılmasına karşın iki üyenin (muhtemelen bir Müslü-

⁶⁵ Bkz. Louis Salvator, *Levkosia The Capital of Cyprus*, s. 50-57, Triagraph, London, 1983.

⁶⁶ Lefkoşa-Larnaka şose yolu inşası hakkında ayrıntı için bkz. Samani, a.g.t., s. 262-263.

⁶⁷ BOA. TŞR. KB. 33, s. 62.

man, bir gayrimüslim) imzaları veya açıklayıcı bilgi mevcut değildir. Üyelerin cemaatlere göre dağılımı konusunda mevzuat herhangi bir hüküm getirmiş değilse de, altı üyenin üçünün Müslüman üçünün de gayrimüslim olduğu anlaşılmaktadır. Gayrimüslim üyelerin açık isimleri yazılı değildir. Bunlardan birinin ad ve soyadının ilk harflerinden (*MH*) oluşan mührü vardır. Diğerinin ise ad ve soyadının ilk harfleri (*KL*) el yazısıyla Rumca yazılmıştır. Bu kişinin belediye meclis üyeliği yanında, belediye meclisi toplantılarında tercümanlık yaptığı da anlaşılmaktadır. Zira, ismini simgeleyen harflerin yanında yine Rumca el yazısıyla “*Dragomanos*” ibaresi yer almaktadır.

Esasında, 1875 yılında, Lefkoşa Belediyesi’ne çeşitli vesilelerle müracaat eden gayrimüslimlerin büyük çoğunluğunun Türkçe bilmemesinden dolayı, buradaki işlerinin halledilmesinde yaşanan zorlukları ortadan kaldırmak ve Hıristiyan vatandaşlardan gelecek evrakı tercüme etmek için 35 yıldır devlet hizmetinde görev yapmış olan Pavlaki’nin, belediye sandığınca karşılanmak üzere, 150 kuruş maaşla tercüman olarak Lefkoşa Belediye Meclisi’nde istihdamına, Kıbrıs İdare Meclisi’nde karar verilmişti.⁶⁸ Bu kararın 1875 yılı için uygulamaya konulup konulmadığı belli değildir. Diğer kaza belediyelerinde de böyle bir uygulamanın olup olmadığı tespit edilememekle birlikte, 1877/1878 senesinde Lefkoşa Belediyesi’nin maaşlı personeli arasında tercüman mevcut değildir. Yine de Belediye Meclisi üyesi *KL*’in aynı zamanda meclis toplantılarında Müslüman ve gayrimüslim üyeler arasında tercümanlık yapan bir gayrimüslim olduğu açıktır. 1877 Yasası, belediye meclis üyeliklerine seçilecekler için Türkçe konuşabilme zorunluluğu getirmişti. Halbuki, Lefkoşa belediye meclisinde sadece temmuz ayında imzası mevcut olmayan tercüman *KL*’nin Ekim ayından sonra da varlığı belediye meclisi seçimlerinin yapılmadığı, Lefkoşa Belediye Meclisinin gayrimüslim üyelerinin tamamının veya bir kısmının Türkçe konuşamıyor olduğu ve bu sorunun mecliste bulunan tercüman-üye vasıtasıyla giderildiği yönündeki kanaatleri güçlendirmektedir.

Lefkoşa Belediye Meclisi’nin mevzuatca öngörüldüğü gibi haftada iki kez toplanıp toplanmadığının yanında, üyelerin toplantılara katılım durumlarının tespiti eldeki verilerle mümkün değildir. Ancak, belediyenin her ay itibarıyla gelir-giderlerini görüşüp onaylamak üzere üyelerin toplanması gerektiği durumlarda bile bazı üyelerin meclis toplantılarına katılmadığı görülmektedir. Nitekim, Mayıs ayında olduğu gibi Haziran ayı için açılan imza yerinde yine iki üyenin imzası

⁶⁸ BOA.TŞR. KB.30, s. 93.

yoktur. Meclis katibi, bunlar için bu kez “*bulamadığım*” notunu düşmüştür. Katibin bu notundan halihazırda meclis üyeliklerinin dolu olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim, ilk iki ayda imzası bulunmayan gayrimüslim üyenin *Nikolaki* olduğu temmuz ayına ait imza onay sayfasından anlaşılmaktadır. Osman ve Ahmed’in dışındaki üçüncü Müslüman üye için Temmuz ayı için yine “*bulamadığım*” ibaresi yazılmıştır. Bundan sonraki aylarda da kim olduğunu bilemediğimiz Müslüman üyenin imzası mevcut değildir.

Ağustos ayı itibarıyla onay sayfasında imzası bulunan üye ve diğer görevlilerin ünvanlarının (Reis-i Meclis-i Beledi, Muavin, Aza, Katip ve Emin-i Sandık) yazılmasından vazgeçilmiştir. Ayrıca Ağustos itibarıyla Belediye Başkanı Mehmet Arif’in imzası mevcut değildir.⁶⁹

b. Lefkoşa Belediye Personeli

Nizamname’de belediye meclislerinin maiyetlerinde birer katip ile sandık emini ve gerektiği kadar hademe olacağı belirtilmiş olmasına rağmen, 1877/1878 yılına ait Lefkoşa Belediye Defteri’ne göre, *Mehmed Salih* adlı kişinin her iki görevi de yürüttüğü görülmektedir. Odacılar (hademeler) Abdülaziz ve Dilaver ile su yolcu Mehmet, Lefkoşa Belediyesi’nin diğer maaşlı personelidirler. Abdülaziz eylül ayının ortasına kadar belediyenin odacısı iken, bu ayda yerine Dilaver’in yeni odacı olarak istihdam edildiği görülmektedir.⁷⁰

Meclis toplantılarına müşavir olarak katılmaları öngörülen memleket tabibi ve mühendis gibi üyelere sadece mayıs ve haziran aylarında Mehmed adlı kişinin tabib olarak imzası mevcuttur.⁷¹

1877 yasaşı taşra belediyelerinin başta çarşı-pazar denetimi olmak üzere görevlerini icra edebilmeleri için teftiş memurları ile yeterli sayıda zabıta istihdam etmelerini hükme bağlamıştı. Ancak, 1878’e gelindiğinde Lefkoşa belediyesine bağlı böyle bir zabıta teşkilatı mevcut değildir. Çarşı-pazar denetiminin önceden olduğu gibi Kıbrıs Zaptiye (Polis) teşkilatına bağlı zaptiye erlerince yapılmaya devam edildiği anlaşılmaktadır.

⁶⁹ Mehmet Arif’in Belediye başkanlığının yanında Evkaf Muhasebecisi olarak görev yapan bir memur olması muhtemeldir. 12 Nisan 1293 (1877) tarihli Kıbrıs İdare Meclisi karar mazbatasında biri evkaf muhasebecisi, diğeri de seçilmiş Müslüman üye olarak Mehmed Arif adına iki ayrı imza yeri açıldığı görülmektedir. Bkz. GMA. *Kıbrıs Mutasarrıflığı Defteri*, No. 14, s. 48-2.

⁷⁰ BOA. ML. 1139, s. 2, 7, 11, 14, 18, 23, 26, 31, 34.

⁷¹ BOA. ML. 1139, s. 3, 7.

Şubat 1865 tarihli bir belgeye göre, tabur karargâhı Lefkoşa'da bulunan Kıbrıs Zaptiyesi'nin toplam personeli 268 kişiden oluşmaktaydı. Maaşları Kıbrıs yerel hükümeti mal sandığından karşılanan ada zaptiyesinin 127'si Lefkoşa'da, geriye kalanı ise diğer kazalarda görev yapmaktaydı. Lefkoşa'da çarşı zabiti emrinde üç takım olarak dönüşümlü hizmet eden 26 zaptiye erinin görevi çarşığı denetlemektir.⁷²

1865 yılı sonrasında Kıbrıs yerel hükümetinin adadaki zaptiye sayısını arttırmaya yönelik sürekli çabaları sonucunda 1874 yılında zaptiye sayısı subaylarla birlikte 369'a ulaşmıştı.⁷³ Bu artışın, 1877/1878'e geldiğinde Lefkoşa çarşısının denetiminden sorumlu zaptiye sayısına da yansıyor yansımadığı belli değildir. Lefkoşa belediye defterinde çarşı memuru olarak kaydedilen görevli (s. 14) zaptiye erlerinden biri olmalıdır.

c. Lefkoşa Belediyesinin Görev ve Yetkileri

Lefkoşa Belediyesi defteri, 1871 nizamnâmesi ve 1877 yasası ile karşılaştırıldığında Lefkoşa Belediyesi'nin üstlenmesi gereken birçok görevi yerine getiremez bir teşkilat konumunda olduğu görülmektedir. Özellikle, 1877 yasası ile taşra belediyelerine mali güç ve teşkilat potansiyellerini aşacak biçimde yüklenen okul yapma, nüfus ve emlak sayımı yapmak gibi görevler, Osmanlı genelinde olduğu gibi Lefkoşa belediyesi tarafından yerine getirilememiştir. Lefkoşa belediyesinin gelirleri arasında yol ve kaldırım resmi, aydınlatma resmi, tenzifat resmi gibi vergilerin bulunmaması bunlara ilişkin hizmetlerin de yerine getirilemediği kanaatini güçlendirmektedir.

Aşlına bakılırsa, bu görevlerin uygulamada yerine getirilmesini ilgili belediye idarelerinin bulunduğu şehir ve kasabaların ekonomik gelişmişlik dereceleri belirleyecekti. Nitekim, 1872 yılında Osmanlı taşra belediye meclisleri hakkında Osmanlı devletinin resmi gazetesi *Takvîm-i Vekâyi*'de yayınlanan bir tebliğde, bazı memleketlerdeki belediye idarelerinin faaliyetlerinin sadece gelir toplamakla kaldığı, bunun karşılığı olan işleri yapamadıkları belirtilmekteydi.⁷⁴ Bu durumun 1877/1878'e geldiğinde Lefkoşa belediyesi için de geçerli olduğu söylenebilir.

⁷² BOA. İ.MVL. 23627.

⁷³ Bkz. GMA. Mutasarrıflık Defterleri, 19, s. 48-51, 17.Ra.1291(4.5.1874); Hasan Samani-Meltem Onurkan Samani, "Tanzimat Döneminde Kıbrıs Zaptiye Teşkilatı", *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 6, 4 (2017), s. 735-747.

⁷⁴ Ortaylı, *a.g.e.*, s. 177.

Dokuz ay boyunca Lefkoşa belediyesinin faaliyet alanları büyük ölçüde çarşı-pazar denetimi ve esnafa kesilen para cezaları, belediyeye tahsis edilen zebhiye rüsumu ile kontrato, yapı ruhsatıye harcı gibi gelirlerin tahsili, kamu binaları ve su yollarının bakım ve onarımı oluşturmuştur. Bunların dışında belediyenin küçük ölçekli bazı sosyal yardım hizmetlerini de yerine getirdiği görülmektedir.

Lefkoşa belediyesi defterine yansıdığı kadarıyla, Kıbrıs İdare Meclisi odasının tamiri,(s. 2) Hükümet Konağı'nın suyolları bakımı, Rüşdiye Mektebi'nin su yolları bakımı (s. 19), Piroyi köyü ile Lefkoşa arasında bulunan Papaz Deresi'nin üzerindeki köprülerin tamir ve inşası (s. 7), Eylence köyü köprüsünün tamir ve inşası (s. 11), Lefkoşa belediyesinin hükümete ait bina ile tesislerin bakım ve onarımı görevine örnek gösterilebilir.

Bunların dışında Lefkoşa belediyesinin sosyal belediyecilik anlayışını temsil eden bazı icraatları da deftere yansımıştır; Kanûn-i Esâsi'nin (anayasanın) ilânı dolayısıyla kutlamalar düzenlenmesi, (s. 7), İâne-i Harbiye için oluşturulan komisyonun işlemleri sırasında, gelir ve giderleri kaydetmek üzere hazırlanan üç defterin temini (s. 11), İâne-i Harbiye için yapılmakta olan sarıkların tamamlanabilmesi için terzilerin geceleri de çalışabilmesi gerektiğinden ihtiyaç duyulan dört adet lambanın tedariki (s. 19), aileleriyle birlikte Ayasofya Camii havlusunda hasta düşen Buharalı üç kişinin Hayyam Ali'nin hanında tedavileri ile işçilerinin sağlanması (s. 7), çarşıda hastalanan Ümmü-Haram (hala sultan tekkesi) imamının Arab Ahmed Medresesi'nde tedavi edilerek Tuzla'ya nakil bedelinin karşılanması (s. 15).

Lefkoşa Belediyesinin yine sosyal belediyecilik çerçevesinde kimsesiz ve yetimlere sosyal yardım görevini yerine getirmesine ilişkin bir diğer örnek Kıbrıs İdare Meclisi karar defterine yansıdığı şekliyle Ayasofya Camii önüne atılıp dellal Salih Efendi tarafından alınan bir çocuk hakkındadır. Salih Efendi çocuğun bakımı için maaş talebinde bulunmaktadır. Kıbrıs İdare Meclisi, belediyeden çocuğun durumunu araştırıp ona göre hareket etmesini istemektedir.⁷⁵

Kıbrıs İdare Meclisi karar defterine yansıyan diğer bir örnek muhtemelen belediye idaresiyle ilişkili İâne-i Şehir komisyonuna yapılan hayvan derisi bağışlarıyla ilgilidir. Devam etmekte olan Osmanlı-Rus savaşı nedeniyle Osmanlı ordusuna halktan yardım/bağış toplanmaktadır. Bağışların yapıldığı kurum Lefkoşa belediyesi olmalıdır. Zira Lefkoşa belediyesi yerel hükümete İâne-i Şehir Komis-

⁷⁵ BOA. TŞR.KB. 33, s. 198.

yonuna teslim edilen koyun derilerinin tuzlama ve diğer masraflarının nereden karşılanacağını sormaktadır. İdare Meclisi’nin almış olduğu 6 Şubat 1878 tarihli karar masrafın derilerin belediyece satıldıktan sonra elde edilecek gelirden düşülmesi yönündedir.⁷⁶ Nitekim 6 Mart 1878 (22 Şubat 1293) tarihli başka bir kayıttan İâne-i Harbiye için halktan toplanan 821 Adet kurban derisinin Üzengicizâde Hüseyin Ağa’ya satıldığını ve elde edilen 6, 262 kuruşun Dersaadet (İstanbul) İâne-i harbiye komisyonuna gönderildiğini öğreniyoruz.⁷⁷

Lefkoşa belediyesi’nin görevlerini sadece ilgili deftere yansıyan icraatlardan ibaret saymamak gerekir. Uygulamada ne kadarının gerçekleştirildiğini bilemiyoruz, ancak genel olarak Osmanlı merkezi hükümetinin şehrin düzen, intizam ve emniyetinin muhafazasına yönelik çıkarmış olduğu nizamnamelere Kıbrıs İdaresi vakıfır ve gereğinin yapılmasına dikkat çekmektedir. Mesela, Kıbrıs İdaresi, yangında (muhtemelen 87 dükkan, 3 kahvehane, 1 ekmekçi fırını, 1 tahmishâne ve 1 küçük han’ın yandığı 1852 tarihli büyük Lefkoşa Yangını)⁷⁸ yanmış dükkân ve mağazaların yerine yeniden kargir olarak inşa edilmiş dükkan ve mağaza önlerine, sahiblerince konan saç saçakları nizamaya aykırı olarak iki buçuk, üç zirâ’ genişliğinde olduğu gerekçesiyle yasaklamıştır. Saçakların en fazla 18 parmak olması gerekmektedir. Dükkan sahibi tüccar bundan hoşnut olmasa da Osmanlı merkezi hükümetinden gelen talimat, ebniye nizamnamesinin her yerde uygulanması gerektiği yönünde ve Kıbrıs İdaresi’nin tavrını destekler mahiyettedir.⁷⁹

Kıbrıs İdare Meclisi 27 Temmuz 1293 tarihli kararda *Turuk ve Ebniye Nizamnamesi*’ne atıfta bulunarak 27. Maddeye göre kağıd ve bez parçaları gibi kolay tutuşur yanıcı eşya bulunduran dükkan ve mağazaların kârgîr, kapılarının ise demirden olması gerektiği, halbuki burada bu gibi dükkanların hiçbirinin kargirden olmadığı belirtilmekte, belediyeden gereğinin yapılmasını istemektedir.⁸⁰

Genel olarak Kıbrıs belediyelerine özelde ise Lefkoşa belediyesine yüklenen diğer bir görev, belediye meclislerinde bir tabibin müşavir üye olarak yer alması öngörüsünden de anlaşılacağı üzere sağlık hizmetleriyle ilgilidir.

Bilindiği gibi Osmanlı devletinde ilk Tıp Okulu orduya hekim yetiştirmek amacıyla 1827’de kurulan Askeri Tıp Okuludur. Bunu 1866 senesinde ilk sivil Tıp

⁷⁶ BOA. TŞR.KB. 33, s. 186.

⁷⁷ BOA. TŞR.KB. 33, s. 203.

⁷⁸ BOA. İ. DH. 15830 (8. Za. 1268).

⁷⁹ BOA. MKT. UM. 391/92 (28. C. 1276).

⁸⁰ BOA. TŞR.KB. 33, s. 94

Okulu olarak *Mekteb-i Tıbbiye-yi Mülkiye*'nin açılışı takip etmiştir. İlk mezunlarını 1874 senesinde veren bu okulun kuruluş nizamnamesi buradan mezun olacak hekimlerin “Belediye Hekimleri” sıfatıyla taşrada görevlendirilmesini öngörmektedir. 1871’e gelindiğinde ise taşrada halk sağlık hizmetlerini yerine getirecek hekimlerle ilgili ayrı bir mevzuat hazırlanmış, belediye idarelerine bağlı Memleket Tabibliği uygulamasına geçilmiştir.⁸¹

1871 tarihli *İdare-yi Umumiyye-i Tıbbiye Nizamnamesi* her bir sancak ve kazaya, maaşı belediye idarelerince karşılanacak, birer memleket tabibi tayin edilmesini öngördüyse de 1871-1878 arası dönemde Kıbrıs belediyeleri bünyesinde sürekli olarak istihdam edilmiş memleket tabibleri mevcut değildir. Bazı dönemlerde görev yapan tabiblerin ise çoğunlukla gayrimüslim olduğu anlaşılmaktadır.

1873 senesinde ada’da memleket tabibi olmadığından, buradaki hapis hanede bulunan suçlulara sağlık hizmetini Topçu Askeri Baş Tabibi Antuan Efendi vermektedir. Antuan Efendi bunun için aslı maaşına ek olarak aylık 500 kuruşluk maaş talep etmişse de Lefkoşa Belediyesi’nin gelirleri yetersiz olduğundan, bu talep kabul görmemiştir. Aslında belediyelerin mali durumu müsait olmadığı zamanlarda halka başvurulması yoluna gidilmekteydi, ancak Lefkoşa’da bulunan mahbusun büyük çoğunluğu ada dışında suç işleyip de buraya gönderilenlerden olması nedeniyle, Antuan’ın ek maaşının yerli halka yüklenmesinin uygun olmayacağı düşünülmüş, her iki görevi mevcut maaşla yerine getirmesine karar verilmiştir.⁸²

1875 senesinde Lefkoşa Belediyesi tabibi, Jan Öklid (Jean Euclides) adında bir Fransızdır. Bunu bize haber veren belgeden aynı zamanda bu tarihte Mağusa’da tabib olmadığını öğreniyoruz. Mağusa’da bulunan Öklid Mağusa Kaymakamı’nın emri ile buradaki mahbusları muayene etmiştir. Bunlardan birisi de Genç Osmanlılar’ın önde gelenlerinden olup ikibuçuk senedir Mağusa’da sürgünde bulunan *Mustafa Asım bin Zade Kemal Bey*, yani Namık Kemâl’dir. Öklid 29 Eylül 1875 tarihinde Namık Kemal ile ilgili raporunda, sıtma ve Mağusa’nın “fena havası”ndan dolayı Namık Kemal’in çok hasta olduğunu, bu hastalığın vereme dönüşerek sonunda onu öldürebileceğini yazmıştır. Zaten Mağusa’da tabib olmadığını belirten Öklid, Namık Kemal’in derhal rutubeti olmayan başka bir yere gönderil-

⁸¹ Erdem Aydın, “19. Yüzyılda Osmanlı Sağlık Teşkilatlanması”, *OTAM*, XV, (2004), s. 185-207, 2004. Belediye Tabibliği için hazırlanan nizamname hakkında bkz. Mehmet Seyitdanlıoğlu, “Bir Belge. Yerel Yönetim Metinleri (VII), Tebabet-i Belediye Nizamnamesi”, *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 6 (1), s. 81-83, 1997.

⁸² BOA. MKT. MHM. 447/87 (21.Z. 1289).

mesini istemektedir.⁸³ Aralık 1876 itibarıyla Leymosun Belediye Tabibliği görevini Konstantin adında bir tabib yürütmekteydi⁸⁴.

Kıbrıs belediyelerinin sağlık hizmetlerine ilişkin üstlendikleri görevlerden birisi de ihtiyaç durumunda ada çocuklarının aşılansıdır. Bunun için görevlendirilen aşıcıların maaşları belediye gelirlerinden karşılanması gerekmektedir. Ancak, bu konuda da sıkıntılar yaşanmaktaydı. 1872 yılında ada çocuklarının aşılansı için 400 kuruş maaşla tayin edilen aşıcı Sokrat Efendi’nin tek başına Lefkoşayla birlikte toplam 17 kaza ve nahiye çocuklarını aşılayabilmesi mümkün olmadığından Mağusa, Lefkoşa, Girne, Tuzla ve Leymosun kasabaları ile bunlara yakın köylerdeki çocukların bu kasaba kalelerindeki topçu askeri birliklerine bağlı cerrahlarca aşılansı kararlaştırılmıştır. Sokrat Efendi ise yanına verilecek topçu taburu askerinden olup “*aşı fenninden anlayan*” Halil Onbaşı ile birlikte Baf kasabası ve diğer uzak köy çocuklarını aşılayacaktır. Sokrat Efendi ile Halil Onbaşı’nın aylık toplam 700 kuruşluk maaşları belediye idarelerince karşılanması öngörülmüştür. Buna göre Lefkoşa, Baf, Mağusa ve Girne belediyeleri 100’er, Tuzla ve Leymosun belediyeleri 150’şer kuruş katkı koyacaktır.⁸⁵

Belediye idareleri öngörüldüğü gibi Sokrat Efendi ile Halil Onbaşı’nın maaşlarını ödeyebildiler mi bilemiyoruz, ancak bu kez 1876 yılında çiçek hastalığı nedeniyle aylık 600 kuruş maaşla adaya gönderilen aşıcı Bekir Efendi’nin maaşı yine belediyelerce ödenmesi gerekirken⁸⁶, 10 Haziran 1877 tarihli Kıbrıs İdare Meclisi Kararı’na göre Bekir Efendi’nin Tuzla Belediyesi’nden 1089, Baf belediyesinden 605, Girne belediyesinden 600 ve Mağusa belediyesinden de 950 kuruşluk alacağı henüz kendisine ödenmemiştir. Kıbrıs İdaresi ilgili belediyelerin gelirleri müsait değilse ileride elde edilecek gelirlerden tedarik edilmek üzere Bekir Efendi’nin alacaklarının Kıbrıs Menafı Sandıklarınca ödenmesini kararlaştırmıştır.⁸⁷ Konu, yaklaşık bir ay sonra yeniden Kıbrıs İdare Meclisi’nin gündemine gelmiş, nihayetinde belediyelerin toplamda 2,950 kuruşluk meblağı veremeyeceği anlaşıldığından, 9 Temmuz 1877’de, önceki kararın uygulanmasına yönelik yeni bir karar üretilmiştir.⁸⁸

⁸³ BOA. MKT. MHM. 479/4.

⁸⁴ BOA. YEE. 70/74, 12 K. Evvel 1292 (23 Aralık 1876).

⁸⁵ BOA. TŞR. KB. 30, s. 54

⁸⁶ BOA. TŞR. KB. NZD, 226/177.

⁸⁷ BOA. TŞR. KB. 33, s. 53.

⁸⁸ BOA. TŞR. KB. 33, s. 72.

d. Lefkoşa Belediyesi Gelirleri

1871 Nizamnamesi'nde taşra belediyeleri için öngörülen gelirlerden emlak vergisi, aydınlatma ve temizlik resmi, yol-kaldırım resimleri gibi vergiler Lefkoşa belediyesi defterine yansımamıştır. Bunun nedeni Lefkoşa belediyesinin bu türden gelirlerin karşılığı olan hizmetleri verememiş olmasıdır. Kıbrıs İdare Meclisi Mart 1291 tarihi itibarıyla zebhiye rüsumu ile ufak tefek para cezalarından ibaret olan belediye gelirlerinin maaş ve masraflara ancak yettiğini, belediyelerin gerektiği gibi hizmet verebilmeleri için başka yerlerde olduğu gibi kıyaliyye ve kantariyye gibi resmlerin de Kıbrıs belediye dairelerine tahsis edilmesini talep etmiştir. Kıbrıs İdaresinin bu talebi, bu gibi rüsumun bazı mühim ve müstesna yerlerin belediyeleri haricinde, merkezi hazinenin gelirleri arasında olduğu gerekçesiyle kabul görmemiştir⁸⁹.

1877/1878 Lefkoşa Belediye defterine yansıdığı kadarıyla bu belediyenin en önemli gelirleri Zebhiye Resmi, Ceza-yı Nakdi, Kontrato Harcı ve Ruhsatiye Harcı'dır.

Zebhiyye Resmi

Yerel hükümetin onayıyla çeşitli satış işlemlerinden elde edilen gelirler bir yana bırakılırsa, dokuz ay boyunca Lefkoşa Belediyesi'ne en çok gelir getiren kaynağın, gelirleri Belediye İdaresi'ne tahsis edilen Zebhiyye Resmi olduğu görülmektedir.

Zebhiyye resmi, Tanzimat öncesinde geleneksel ihtisab rüsumu kapsamında hayvanlardan alınan resmlerden biridir. Zebh edilen, yani kesilen koyun, keçi, kuzu, oğlak, gibi hayvanlardan yerine göre 2 ile 10 paraya kadar zebhiye resmi alınmaktaydı.⁹⁰

Kıbrıs'ta zebhiyye resmi gelirleri iltizam edilerek, yani açık artırmayla satılarak tahsil edilmekteydi. Nitekim, 1877/1878 Lefkoşa belediyesinin gelirleri arasında gösterilen Rûmî 1292 yılı zebhiyye rüsumunun ihale bedelinin her ay olmak üzere taksitle mültezim Akliyanu tarafından Lefkoşa belediyesine ödendiği görülmektedir.

25 Kânûnisânî 1293 tarihli Kıbrıs İdare Meclisi kararına göre 1293 senesinin Zebhiyye rüsumu için Lefkoşa Belediyesi ihaleye çıkmış, ihale, 15 Kânunisâniden

⁸⁹ BOA. ŞD, 2379/75.

⁹⁰ Akgündüz, *a.g.e.*, s. 115-116.

başlamak üzere yıllık 10.000 kuruşa bir yıllığına Kasapbaşı Hacı Hüseyin kefaletiyle Hacı Hüseyin'e verilmişti. İdare meclisi, bir kez daha ihaleye çıkılması, fazla veren çıkmazsa ihalenin Hacı Hüseyin'de kalması yönünde karar vermiştir.⁹¹ Lefkoşa belediyesi defterinden ihalenin nihayette Hacı Hüseyin'in üzerine kaldığını görmek mümkündür. İhale şartı olarak Hacı Hüseyin 700 kuruşluk ilk taksidini Lefkoşa belediyesine Kânûnisânî ayında yatırmıştır (s. 34).

Lefkoşa belediyesi kasasına giren dokuz ayın toplam zebhiyye resmi gelirleri 7174 kuruştur. Bu gelir kaleminin aynı süredeki toplam belediye gelirleri (18.569) içindeki oranı yaklaşık olarak % 39'dur.

Para Cezaları (Cezâ-yı Nakdi)

Esnaf'tan nizama aykırı hareketlerinden dolayı alınan para cezaları, zebhiyye resminden sonra belediyenin ikinci büyük gelir kaynağıdır. Lefkoşa esnafının sıkça kuralları ihlal ettiği görülmektedir. Belediye, ekme ve etin temel gıda maddeleri olması hasebiyle en çok da ekmeçi, değirmenci ve kasapları denetlemiştir.

Mayıs ayı içinde, ekmeçiler Hasan Efendi, Mehmed Efendi, Hacı Petri ve Filip, esmer (yanmış) ve hamur (pişmemiş) ekme imal ettiklerinden Lefkoşa Belediyesi'ne 50'şer kuruş para cezası ödemişlerdi. Bazen, esnaf ceza ödediği halde nizama aykırı hareket etmeye devam etmekteydi. Hasan Efendi bir kez daha esmer ve hamur ekme imal edince bu kez 200 kuruş, Hacı Petri de aynı ihlali tekrarlayınca 100 kuruş ceza ödemek zorunda kalmıştı (s. 2).

Para cezasını gerektiren diğer bir uygulama yapıcılıkla ilgili idi. Haziran ayında, nizama aykırı yapı inşa ettiğinden, yapıcı kalfası Çaka, 36 kuruş 30 para ceza ödemişti (s. 6).

Esnaf'ın olması gerekenden ağır tartılar kullanması, para cezası gerektiren diğer bir usulsüzlüktü. Değirmenciler Yasfili, Hacı Vasili, Vasili, Hacı Yorgi, Mihail, Hacı Toğlu ve Hacı Mihail'in kullandıkları kıyye (okka) fazla olduğundan Hacı Vasili 92.5, Yasfili 75, diğerleri de 100 kuruş 10 para ceza ödemişlerdi (s. 6).

Kontratosuz dükkan icar etmek, noksan (gramajı düşük) ekme üretmek, bozuk un öğütüp satmak, noksan et satmak, küçük veya diş kuzu kesip satmak, bakkal dükkanlarında alkol (ispir)bulundurmak para cezasını gerektiren diğer nizama aykırı davranışlardı.

⁹¹ BOA. TŞR. KB.33, s. 186.

Dükkanlarında alkol bulundurdukları için bakkallar Kostanti, Yanni, Hristofi, Zaharga, Hacıkostanti, Efımyu ve Hacı Said 25'er gurusu ceza ödemişlerdi (s. 10).

Hekim Efliru, kontratosuz dükkan icar ettiği için Lefkoşa Belediyesi'ne 18 kuruş para ceza vermek zorunda kalmıştı. Kasap Ahmed'e noksan et sattığı için 75 kuruş, Arnavud Oğlu Mehmed Rüştü, kasaplar Tayhur, basmacı Hacı Sava ve Bafidi Mustafa'ya, ufak kuzu kestikleri için otuzar kuruş, Hacı Mustafa'ya dişi davar kestıği için 25 kuruş para cezası kesilmışti (s. 10,11,14, 31,34).

Osmanlı devletinde takip edilen temel et iaşesi politikası genel olarak ülke halkının, özelde ise İstanbul halkının her zaman uygun fiyatla yeterli ve kaliteli et bulabilmesini temin etmeye dayalıydı. Bunun için de hayvan üretiminin devamlılığı şart idi. İşte bunu sağlamaya yönelik devletin almış olduğu tedbirlerin en başında dişi ve erkek kuzuların kesimine belli dönemler, bölgeler ve ağırlıklar üzerinden sınırlama getirilmesiydi. Genellikle, kuzu kesimine getirilen ağırlık kriteri 5-6 okka olarak belirlenmekteydi. Bu ağırlıklar üzerindeki kuzuların kesilip satılması serbest idi.⁹² 1877 Vilayetler Belediye Yasası'na göre ilgili yasak ağırlık yerine yaş üzerinden düzenlenmişti. İki aylıktan küçük kuzular ile dört aylıktan küçük danaların kesimi yasaklanmıştı. Bu konunun zaman zaman Kıbrıs İdaresi ile belediyelerini meşgul ettiği anlaşılmaktadır.

Ahali'nin et ihtiyacını karşılamak amacıyla kuzu kesimi için izin talebinde bulunan Tuzla Kaymakamlığı'nın talebi, Kıbrıs İdare Meclisi'nde görüşülmüş, ancak Kânûnievvel ve Kânûnisânî ayları içinde 6 okkalktan aşağı kuzuların kesiminin, ileride et fiyatlarının yükselmesine neden olacağından, yasak olduğu hatırlatılarak, kabul görmemişti.⁹³ Bu gibi yasaklara uyulup uyulmadığını denetlemek görevi doğal olarak Belediye idarelerine ait idi. Yukarıda adı geöen Lefkoşalı esnafa bu yasağa uymadıkları için 30'ar kuruş para cezası kesilmışti.

Mevcut yasağa rağmen bazı özel durumlarda, kısa bir süreliğine de olsa, hayvan kesimiyle ilgili sınırlamanın hafifletildiği anlaşılmaktadır. 2 Ocak 1878 tarihli toplantısında Kıbrıs İdare Meclisi almış olduğu kararla, Paskalya nedeniyle ortaya çıkacak et ihtiyacının karşılanması için 5 okkalktan aşağı olmamak şartıyla 5 Ocak (24 K. Evvel) Cumaertesi gününden başlamak üzere Pazartesi akşamına kadar 3 gün boyunca kuzu kesimine izin vermişti.⁹⁴

⁹² Ayrıntı için bkz. Muharrem Öztel, "Tanzimat Dönemi ve Sonrasında İstanbul Et Piyasasını Düzenlemeye Yönelik Tedbirler", *International Journal of History*, 51 (5), s. 149-175 , 2013.

⁹³ BOA. TŞR. KB. 33, s. 167/2.

⁹⁴ BOA. TŞR. KB. 33, s. 168.

Lefkoşa belediyesinin esnafa para cezası vermesini gerektiren diğer bir konu kağıd para, yani kaime kullanımı ile ilgilidir. Lefkoşa Esnafı, tedavülde bulunan ancak çeşitli sebeplerden dolayı⁹⁵ rağbet görmeyen kaimeyi alış-verişlerde kabul etmekten kaçınmakta, bazen de müşterinin kaime vermesini engellemek için alış-veriş konu olan malın fiyatını iki kat artırmaktaydı⁹⁶. Nitekim, Temmuz ayında, ekmekçi Hacı Mustafa'dan “kaime almaktan imtina ettiği” için 50 kuruş para cezası alınmıştı (s. 10).

Lefkoşa Belediyesinin Cezâ-yı Nakdî gelirleri (1877/1878)

Ay	mayıs	haziran	temmuz	ağustos	eylül	t.evvel	t.sânî	k.evvel	k.sânî
Gelir	1005	1250.5	1068	230	610	75	225	195	127.5

Mayıs / Kanunisânî 1293 tarihleri arasındaki dokuz ay boyunca Lefkoşa belediyesinin esnaftan tahsil ettiği toplam para cezası 4.786 kuruştur. Bunun dokuz aylık toplam belediye gelirleri (18.569 kuruş) içindeki oranı yaklaşık % 26'dır.

Ruhsatiyye (Yapı İnşaat/Tamirat İzni)

Lefkoşa belediyesinin, Mayıs/K.Sani 1293 aylarını kapsayan dönemde büyük çoğunluğu Lefkoşa mahalleleri ile Değirmenlik kazasına bağlı köylere olmak üzere inşaat izni verdiği Lefkoşa defterine yansımıştır. Aynı bir belediye teşkilatına sahip Girne'ye de zaman zaman ruhsatiyye verildiği anlaşılmaktadır. Ruhsatiyye gelirleri genellikle “falanca karyeye veya mahalleye verilen ruhsatiyye” olarak kaydedilmiştir. Az da olsa ruhsatiyyenin verildiği kişilerin isimlerinin kaydedildiği örnekler de vardır. Mesela, haziran ayında Sandıkçı Hacı Ali ile Anatya'ya?, temmuz ayında sandıkçı Karabet'e, ağustos ayında Hayalci İbrahim'e ruhsatiyye verilmiştir. Teşrinisânî aynaya ait bir örnekte sadece “*ruhsatiyye tezkiresi*” ibaresi yazılmış, verildiği kişi veya köy/kasaba yazılmamıştır.

Lefkoşa belediyesi, her bir ruhsatiyye için 10 kuruş tahsil etmiştir. Verilen inşaat izni karşılığı olarak 5 kuruş tahsil edildiğini gösteren tek örnek temmuz ayında Tahte'l-kale mahallesine verilen ruhsatiyyedir.

⁹⁵ Osmanlı Kaimesi'nin kısa bir tarihçesi için bkz. Ali Akyıldız, “Kaime”, *TDVİA*, C.24, s. 212-215, İstanbul, 2001. Kaimelerin halktan kabul görmemesinin nedenleri hakkında bkz. Murat Çiftçi, Recep Seymen, “Osmanlı Kaimelerinin halktan kabul görmemesinin nedenleri (Hayek-Gellner-Keyder üçlemesiyle bütünsel sentez)”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 9 (1), s. 956-964, 2012.

⁹⁶ BOA. TŞR. KB. 33, s. 9 (17 Mart 1293).

Çeşitli aylarda ruhsatiye verildiği Lefkoşa Belediyesi defterine yansıyan mahalleler, köy ve kasabalar şunlardır: Ayasofya (3), Ayakasyanu (3), Tahte'l-Kala (2), Arap Ahmed Paşa (2), Baş, Debbaghane, Aya Sava (3), Balciayazma, Camî-i Cedid (2), Tekke, Ballirkudya?, Aya Andoni, Aya Yanni, Tophane ve İbrahim Paşa mahalleleri; Değirmenlik merkezi, Gerine (3), Omorfo (3) kasabaları; Kadalyonda, Mora(3) Vadili (3), Abohor (2), Hota, Deftera, İpsillat, Peristerona (4), Minareli (2), Linu, İstroncilo (2), Elye (2), Kaymaklı, Orunda, Kırnı, Enyamilya, Afanya (2) ve Sinde köyleri.⁹⁷

Ruhsatiye verilen, Omorfo, Minareli, Değirmenlik merkez, Afanya, Sinde ve Elye gibi köylerin Değirmenlik kazasına bağlı oldukları halde, ruhsatiyelerini Lefkoşa belediyesinden almış olmaları, Değirmenlik belediyesinin sadece kağıd üzerinde kalan bir daire olduğu, benzer biçimde Girne belediyesinin de doğru dürüst bir beledi örgütlenmeye sahip olmadığı kanaatini doğurmaktadır.

Lefkoşa belediyesinin 9 ay boyunca elde ettiği toplam ruhsatiye gelirleri 645 kuruş, bunun toplam belediye gelirleri içindeki payı yaklaşık % 3.5'tur. Aşağıdaki tabloda dokuz ay zarfında Lefkoşa Belediyesi tarafından tahsil edilen ruhsatiyenin aylara göre dağılımı görülmektedir

Lefkoşa Belediyesinin Ruhsatiye gelirleri (Mayıs/K.sânî 1293)

ay	mayıs	haziran	temmuz	ağustos	eylül	t.evvel	t.sânî	k.evvel	k.sânî
Gelir	70	90	85	80	40	160	50	30	40

Kontrato (Kira Sözleşmesi Kayıt Harcı)

Kontrato harcı, çok büyük bir meblağ oluşturmasa da Lefkoşa Belediyesi'nin düzenli gelirlerinden biriydi.

Tanzimat döneminde her türlü kira işlemlerini kurala bağlamak maksadıyla 1862 ve 1867 yıllarında olmak üzere iki kontrato nizamnamesi çıkarılmıştır. İlk nizamnamede İstanbul ile birlikte eyaletlerde her türlü dükkan, mağza çiftlik, bağ ve bağçelerin kira sözleşmelerinin devlet tarafından basılan kontrato senetleri üzerine yazılacağı belirtilmişti. Kontrato senetlerinden kuruşta bir para olmak üzere emlak sahibinden kontrato harcı alınacaktı. İkinci nizamnamede harç miktarları % 1 ve % 2.5 olarak değiştirilmiş, tahriri yapılan yerlerde emlak ve temettü (gelir) vergileri alınacağından bu harcın kaldırılması öngörülmüştü.⁹⁸

⁹⁷ Parantez içindeki rakamlar ruhsatiye sayısını göstermektedir.

⁹⁸ Abdüllatif Şener, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi*, s. 176, İşaret Yayınları, İstanbul, 1990.

Emlâkini kiraya verdiği halde bunu belediyeye tescil ettirmeyenler, yukarıda değinildiği gibi, para cezası ödemek zorunda kalıyordu. Lefkoşa belediyesi defterine yansıdığı kadarıyla belediyece tahsil edilen kontrato harcının önemli oranda merkezî hükümet hazinesine, az bir kısmı da belediye sandığına aktarıldığı anlaşılmaktadır. Her ayın kontrato gelirleri, kira ilişkisine girenlerin kimler olduğu, ödedikleri kayıt harcıyla birlikte Lefkoşa belediyesi defterine yansımıştır. Aşağıdakiler, birçok örnekten sadece bazılarıdır.

Mayıs ayında Hacı Andreya ile Ahmed arasında yapılan kira sözleşmesinin kontrato harcı olarak 5 kuruş 20 para alınmış, bunun 2 kuruş 20 parası hükümet hazinesi adına, geriye kalanı da belediye geliri olarak kaydedilmiştir. Şükri efendi ile Zekhiye Hanım arasındaki kira sözleşmesinden 7 kuruş kontrato harcı alınmış, bunun 2 kuruşu hükümet geliri, 5 kuruşu belediye geliri olarak kaydedilmiştir (s. 2).

Haziran ayında Hristallu ile tütüncü Andreya arasındaki kontratodan 10 kuruş 20 para tahsil edilmiş, bunun 5 kuruş 20 parası hükümet adına, 5 kuruşu belediyeye kaydedilmiştir (s. 6).

Temmuz ayında , kontratosuz dükkan icar ettiği için Lefkoşa Belediyesi'ne 18 kuruş ceza veren Hekim Efliru, bu kez Hacı Haralambo'ya icar ettiği dükkan için ayrıca 11 kuruşluk kontrato harcı ödemiştir. Bunun 5 kuruşu belediyeye kaydedilmiştir (s. 10).

Teşrinisânî ayında İmam Hacı Ahmed Efendi ile Mihail Hristoğlu arasındaki kontratodan 9 kuruş 30 para tahsil edilmiştir. Bunun 4 kuruş 30 parası miriye, 5 kuruşu belediyeye kaydedilmiştir (s. 26).

Aşağıdaki tabloda Lefkoşa belediyesi defterine yansıyan kontrato gelirlerinin kuruş para cinsinden aylara göre dağılımı ile belediyeye ve hükümet hazinesine düşen paylar görülebilmektedir.

Lefkoşa Belediyesinin Kontrato Harcı Gelirleri 1877/1878 (Malî 1293)

Aylar	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	T.E.	T.S.	K.E.	K.S.
Toplam	55.20	151.20	266.10	133	62.20	683	426.10	84	517.20
Belediyeye	20	45	55	25	5	95	65	15	55
Miriye	35.20	106.20	211.10	108	57.20	588	361.10	69	462.20

Lefkoşa Belediyesi sandığına giren dokuz aylık toplam kontrato geliri 380 kuruştur. Belediye'nin aynı süredeki toplam gelirleri içindeki oranı sadece % 2 civarındadır.

Diğer Gelirler

Yukarıda değinilen dört gelir kaleminden başka muhtelif gelirler de deftere yansımıştır. Lefkoşa Belediyesi tartı ve ölçü aletlerinin ayarlanmasından da küçük bir gelir elde etmekteydi. Keresteci Hacı Gibriyanu'nun bir adet kilesi ayarlandığından, kendisinden üç kuruş alınmıştı. Çarşı memurunca üç aded kıyye (okka)'nin damgalanmasından *Kıyye damga resmi* olarak 3 kuruş tahsil edilmiştir (s. 14).

Bu arada Kıbrıs İdare Meclisi, 12 Haziran 1872'de almış olduğu kararla Lefkoşa'da bakkal, manav ve esnafın zenbilden teraziler ile taştan yapılmış okka ve dirhem kullanmalarını yasaklamış, bunların yerine saçdan zenbil ile demirden damgalı okka ve dirhem kullanılmasını zorunlu kılmıştı. Karar'da, ilân edilecek tarihten itibaren on beş gün içinde tüm esnafın ölçü aletlerini Belediye Dairesi'nden satın alarak değiştirmek zorunda olduğu, değiştirmeyenlerin ise 20 kuruşluk para cezasına çarptırılacakları belirtilmişti.⁹⁹

Deftere yansıyan diğer gelir kalemlerinden biri de Dellaliye'dir. Başta aşar olmak üzere çeşitli resm ve vergilerin toplanma hakkının açık artırma ile mültelizlere, ve özel kişilere ait her türlü mal ve emlakın satışı aracılık yapan dellallar sonuçlandırmaktaydı. Dellallara hizmetleri karşılığında dellaliye adı altında bir ücret verilmekteydi¹⁰⁰.

Dellaliye, ihale/satış bedelinin binde 10'u üzerinden alınmakta, bunun yarısı dellallara, yarısı da belediyelere aktarılmaktaydı. Kıbrıs eski sandık emini Marko Andon'un el konulan arazi ve emlâkinin satışından 331.315 kuruş elde edildiği ve buradan kaynaklanan dellaliye resminin % 10 hesabıyla yarısının münâdilere (dellallara), yarısının da belediyeye aktarıldığı İdare Meclisi Karar Defteri'ne yansımıştır.¹⁰¹ 7 Mart 1878 tarihli Kıbrıs İdare Meclisi karar mazbatasına göre, Leymosun aşarını ihaleyle satın alan mültetim Kakoyanni, binde 10 olmasına rağmen kendisinden binde 20 oranında dellaliye alındığı gerekçesiyle şikayette bulunmuş, Kıbrıs İdare Meclisi ise durumun düzeltilmesini emretmişti.¹⁰²

⁹⁹ BOA. TŞR. KB. 30, s. 56, 5.R.1289.

¹⁰⁰ Yusuf Hallaçoğlu, "Dellal", *DİA*, C. 9, s. 145-146, İstanbul, 1994.

¹⁰¹ BOA. TŞR.KB. 33, s. 91.

¹⁰² BOA. TŞR.KB. 33, s. 206.

Dellallık hizmetinin ücretini, duruma göre ihaleyi kazanan mültezimler ile malı satılan kişiler ödemek zorundaydı. Mesela, 1876 senesinin harir (ipek) dellaliyesi için Hacı Yorgo'dan 118 kuruş 30 para alındı. Ayrıca Tüccar Niko Firudu, Üzengicizade Hüseyin Ağa, Tüccar Durmuş, Terzi Dimitru ve Tüccar Şakalli'den çeşitli meblağlarda dellaliye alınmıştı (s. 22-23). Bir hânenin, dellal Hasan aracılığıyla satışından da 100 kuruş satış dellaliyesi alınmıştı (s. 26).

Kıbrıs İdaresi mültezim/tüccardan tatminkâr bir teklif verilmesi halinde dellaliye gelirlerini açık artırmayla iltizama vermeyi tercih etmekte, aksi halde emaneten, yani doğrudan yerel hükümet nezaretinde belediyelerce tahsil edilmesi yoluna gidilmekteydi.¹⁰³

Araba sahiplerinden alınan *Araba Aidatı* da gelirler arasında yer almıştır. Temmuz ayında Seri köyünden Yorgi veledi Haralambo'dan 104, İbsomolof köyünden Petri veledi Baba Cirkako'dan 73 kuruş araba aidatı tahsil edilmişti (s. 10).

Keşifiyye, deftere yansıyan tek örnek olsa da, Lefkoşa belediyesinin diğer bir gelir kalemidir. Belediye, Aşçı Nikoli'den, yeni açacağı meyhânesinin keşif hizmeti olarak 30 kuruş tahsil etmiştir (s. 26).

Bazı Belediye gelirlerinin dökümü yazılmadan, belirli bir meblağın ideftere kaydedildiği görülmektedir. Aralık ayı gelirleri arasında “1293 senesi *Kânun-i Evvel'in on beşinden ay sonuna kadar on beş günlük varidat*” olarak 555 kuruş gösterilmiştir (s. 31). Ocak Ayı'nın başından onaltısına kadar odacı tarafından idare olunan meblağ belediye'ye 406 kuruş 20 para getirmişti (s. 34). Bu paranın ne şekilde idare olunduğu deftere kaydedilmemiştir.

Lefkoşa Belediyesi adına işletilen fırın gelirleri, işletmeci belediyecilik anlayışına tek örnek olarak görülebilir. Teşrinievvel ayında Lefkoşa Belediye fırını 500 kuruş gelir getirmiştir (s. 22).

Kıbrıs Liva İdare Meclisi'nin kararıyla bazı su kuyusu ile arazilerin satışından elde edilen gelirlerin de Lefkoşa Belediyesi Sandığı'na aktarıldığı da olmaktaydı. Ocak ayında Arab Ahmed Suyu'nun merkeze akan kısmından bir kuyuluk yer, tüccar Hacı Yusuf'a satılmış, buradan 250 kuruş gelir elde edilmişti (s. 34). Ekim ayında, Baf Kapısı caddesinde bulunan Çirkabi Deresi'nin üzeri yine İdare Meclisi kararıyla tüccar Efremi'ye satılmış ve bunun karşılığı olan 1,000 kuruş belediyenin kasasına girmiştir (s. 22).

¹⁰³ BOA. TŞR. KB. 33, s. 133.

e. Giderler

Lefkoşa Belediyesi'nin giderleri, Belediye Meclisi personel maaşları ile gerek 1867 düzenlemeleri, gerekse 1871 Nizamnamesi'nde öngörülen masraflardan ibaretti. Personel maaşları yanında, belediyehâne kirası olarak her ay verilen 150 kuruşluk miktar, dokuz ay boyunca değişmemiştir. Maaşlar ile belediyehâne kirası toplamı aylık 1140 kuruştur. Muavin Fedai Efendi aylık 500 kuruş, katip ve sandık emini Salih Efendi 300 kuruş, odacı Abdülaziz/Dilaver 150 kuruş, su yolcu Mehmed 40 kuruş maaş almaktaydı (s. 2-4).

1877 Vilayetler yasası, seçilmiş belediye meclisi üyeleri arasından merkezi hükümetçe atanacak Belediye Başkanı'nın belediye gelirlerinden olmak üzere maaş alacağını hükme bağlamış olmasına ve belediye yardımcılığı (muavin) gibi bir görev ihdas etmemesine rağmen, Kıbrıs'ta buna uyulmayarak 1871 nizamnamesinin uygulamada bırakıldığı açıktır. Daha da ilginç olanı 9 Ocak 1878 tarihli Kıbrıs İdare Meclisi karar mazbatasına göre Limasol Belediye Başkanlığını geçici olarak yürüten Fethi Efendi'nin maaş talebi, Meclis-i Mebusan'da hazırlanan belediye yasasında belediye başkanlarına maaş verilmesi öngörülmediği gerekçesiyle, Kıbrıs İdare meclisince uygun bulunmamıştı.¹⁰⁴

Masrafları, belediye teşkilatının ihtiyaçları ve görevleri gereği yapılan harcamalar olmak üzere iki kısma ayırmak mümkündür. Birinci kısımda, kırtasiye masraflarından başka bazı harcamalar Mesarif-i Mütferrika adı altında gösterilmiştir. Ayrıca Belediyehâne'nin mefruşatı ve ihtiyaç duyulan başka eşyalar için de harcamalar yapılmıştır. Mayıs ayında kırtasiye masrafı 51.5 kuruş, çeşitli masraflar adı altında yapılan harcamalar miktarı ise 225 kuruş 30 para idi (s. 2). Eylül ayında Belediye Meclisi'nde sarf edilen kahve ve kırtasiye harcamaları 198 kuruş 30 para idi (s. 19). Belediye Dairesi'nde kullanılmak üzere alınan iki adet tepsi için 62 kuruş 10 para harcanmıştı (s. 19). Ağustos ayında yine belediye dairesinde kullanılmak üzere satın alınan bir düzine filcan takımının karşılığı 41.5 kuruş idi (s. 15). Temmuz ayında Belediye Dairesi'nin kanepa mefruşatı için 247 kuruş 10 para harcanmıştı (s. 11). Haziran ayında hükümet konağından alınan dört adet araba tekerleğinin karşılığı olan 220 kuruşu da teşkilat için yapılan harcamalar arasında saymak gerekir (s. 7).

Yine, haziran ayında Kânun-i Esâsi'nin ilâmı dolayısıyla düzenlenen kutlamalar için, Kıbrıs Liva İdare Meclisi kararıyla, mülazim Hasan Ağa'ya 220 kuruş

¹⁰⁴ BOA.TŞR.KB. 33, s. 168/2.

verilmişti (s. 7). Temmuz ayında İâne-i Harbiye için oluşturulan komisyonun işlemleri sırasında, gelir ve giderleri kaydetmek üzere hazırlanan üç defter için 71 kuruş harcanmıştı (s. 11).

Belediye İdaresi'nin masraf kalemlerinden biri de sosyal yardım amaçlı hizmetler için yapılan harcamalardı. Eylül ayında yine İâne-i Harbiye için yapılmakta olan hırkaların tamamlanabilmesi için terzilerin geceleri de çalışması gerektiğinden satın alınan dört adet lamba için 60 kuruş (s. 19), aileleriyle birlikte Ayasofya Camii'nde hastalanan Buharalı üç kişinin tedavileri için, mutasarrıf'ın emri ile 238 kuruş harcanmıştı (s. 7). Çarşıda hastalanan Ümmü-Haram (Hala Sultan Tekkesi) imamının Arab Ahmed Medresesi'ndeki tedavisi ile Tuzla'ya nakil bedeli olan 41.5 kuruş, Lefkoşa belediyesi karşılamıştır (s. 15).

Lefkoşa Belediyesi'nin diğer bir harcama kalemi kamu binaları ile su yollarının bakım ve onarımına ilişkindir. Liva İdare Meclisi odası, Hükümet Konağı'nın suyolları, Rüşdiye Mektebi'nin su yolları, Piroyi köyü ile Lefkoşa arasında bulunan Papaz Deresi'nin üzerindeki köprülerin tamir ve inşası, Eylence köyü köprüsünün tamir ve inşasına belediye muhtelif aylarda muhtelif meblağlarda harcama yapmıştır (s. 2-11).

Yukarıdaki giderlerden başka, yine Mutasarrıf'ın emri ile Kutup Baba Zaviyesi'nde kullanılacak kandiller için gerekli zeytin yağına harcanan 60 kuruş (s. 19) ve kutsal gecelerde Hükümet Konağı'nın kapısında yakılan kandiller için sarf edilen 50 kuruş (s. 15), Lefkoşa Belediyesi Sandığı'ndan karşılanmıştır.

Lefkoşa Belediyesi Gelir-Giderleri (1877/1878)

Ay	Gelir (kuruş..para)	Gider	Önceki Aydan Kalan	Mevcut Sandık
Mayıs	1960	1640..10	696	1015..33
Haziran	2385..20	2934..27	1015..33	466..26
Temmuz	2535	2526..20	466..26	475..06
Ağustos	1254..20	1438..10	475..06	291..11
Eylül	1806..35	1551	291..11	547..06
T. Evvel	4294	1402	547..06	3439..06
T. Sâni	857	1867..10	3439..06	2428..31
K. Evvel	1894	1426..15	2428..31	2896..16
K. Sâni	1584	1406	2896..16	3074..16

Yukarıdaki tabloya yansıdığı şekliyle, Lefkoşa Belediyesi'nin aylık gelir-giderlerine bakıldığı vakit, bazı aylarda harcamaların gelirlerden fazla olduğu görülmektedir. Ancak, önceki aydan kalan meblağ da ilâve edildiğinde, Belediye Sandığı hiç bir ayda açık vermemiştir. Kasım ayı içinde belediye hasılatı 857 kuruş, giderleri ise 1867 kuruş 10 para olmasına rağmen, nisan ayından kalan 3439 kuruş altı para ile ay sonu artı 2428 kuruş 31 para ile kapatmıştır. Haziran ve ağustos aylarında da giderler gelirlerden fazla olduğu halde bir önceki aylardan kalan meblağ açıkları telafi etmiştir. Malî kaynakların kısıtlı olduğu böyle bir belediye örgütlenmede, harcamaların Kıbrıs İdare Meclisi'nin sıkı denetimi altında olduğu söylenebilir.

Lefkoşa belediyesi personel maaşlarının aylık 1140 kuruş olduğu dikkate alındığında, giderlerin önemli bir kalemini oluşturduğu, belediyenin aslı görevleri çerçevesinde yapmış olduğu harcamaların ise oldukça sınırlı olduğu buradan çıkarılabilecek diğer bir sonuçtur.

Sonuç

Tanzimat döneminde Kıbrıs'ta kurulan belediye idareleri, Osmanlı genelinde olduğu gibi merkezî hükümete bağlı ve onun denetiminde, adanın şehir ve kasabalarını kontrol ve denetim altında tutacak, çözülen geleneksel kurumların yerine kent hizmetlerini yerine getirecek yerel mülki birimlerdi. Lefkoşa belediyesi dışındaki Kıbrıs belediyelerinin, 1867-1878 arası dönemde hazırlanan mevzuata uygun bir işleyiş mekanizmasına sahip olup olmadıklarını, özellikle Tuzla ve Limasol gibi iki liman kasabası belediyelerinin Lefkoşa belediyesi ile hangi noktalarda benzeşip, hangi noktalarda farklılaştığını eldeki yetersiz verilerle ortaya koymak, en azından şimdilik, olanak dışıdır.

Genel bir değerlendirmeyle, adanın mülki amiri ve ayrıca Osmanlı merkezî hükümetinin buradaki temsilcisi konumundaki mutasarrıf ile onun başkanlığını yaptığı Kıbrıs İdare meclisi, Kıbrıs'taki belediyeler üzerinde mutlak bir kontrol ve denetime sahipti. Dolayısıyla buradaki belediyeler ne malî ne de idari bir özerkliğe sahiptiler.¹⁰⁵ Personel istihdamlarında Belediye Meclisleri'nin yetkisi yoktu. Bunun için İdare Meclisi'nin kararı gerekmekteydi. Hatırlanacağı üzere, Girne Belediye

¹⁰⁵ 1877 tarihli Kıbrıs İdare Meclisi kararında belediye dairelerince gönderilen yıllık, Nisan, Mayıs, Haziran aylarına ait defterlerde gösterilen gelir ve giderlerin neye dayanılarak yapıldığının açık olmadığı, dolayısıyla da bunların tamamen nizamaya aykırı olarak yapıldığı belirtilmekte, gelir ve giderlerin ne zamandan beri ve hangi usul ve kâideye göre yapıldığının izahı istenmektedir. Bkz. BOA. TŞR. KB. 33, s. 65.

Meclisi, bir katibin istihdamı için Kıbrıs İdare Meclisi’ne başvurmuş, burası da ilgili Belediye Meclisi Sandığı’nın müsait olması halinde böyle bir katibin istihdamına onay vermişti. Lefkoşa Belediye Meclisi için bir tercüman istihdamına, yine Kıbrıs Liva İdare Meclisi karar vermişti. Lefkoşa belediyesinin yapmış olduğu harcamaların önemli bir kısmında Kıbrıs mutasarrıfının veya Kıbrıs İdare Meclisi’nin onayı, emri veya izni vardır. Deyim yerindeyse, Lefkoşa belediyesi Kıbrıs merkezî hükümetine sormadan adım atamamaktadır. Bu değerlendirmeyi Lefkoşa dışındaki diğer belediye idareleri için de yapmak mümkündür. Kıbrıs İdare Meclisi Karar mazbataları arasında Lefkoşa dışındaki belediyelere ilişkin alınan kararların da mevcut olduğunu hatırlatmak yeterli olacaktır.

Tanzimat döneminde Osmanlı modernleşmesinin adadaki vitrini olan Lefkoşa’da mevcut belediye dairesi 1877/1878 itibarıyla, çarşuyu denetleyip, esnafa para cezası kesen ve merkezî hükümetin tahsis ettiği belirli gelirleri tahsil edip bunlarla belediye çalışanlarına maaş ödeyen bir daire olmanın ötesine geçememiştir. Lefkoşa belediyesinin sunması öngörülen kent hizmetlerini de, yetersiz bütçe ve buna bağlı olarak personel eksikliği gibi nedenlerle, büyük ölçüde yerine getiremediği açıktır. Merkezî hükümete bağlı, özerk olmayan alt idari daireler olarak telakki edilse de, Tanzimat dönemi Kıbrıs belediyelerinin, doğrudan kent hizmetlerini yerine getirecek ayrı bir teşkilata sahip olmaları, bundan sonraki süreçte gerçek anlamda modern belediyecilik fikri ve anlayışının yerleşmesinde mütevazî ama önemli bir başlangıç noktası oluşturdukları ileri sürülebilir.

KAYNAKLAR

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İstanbul

BOA. İrade Meclis-i Vala (İ.MVL),nr. 23627

BOA. İrade Dahiliye (İ. DH). nr. 15830

BOA. Cevdet Belediye, nr. 6656

BOA. M.Vala. 788/65

BOA. Ş. Devlet(ŞD), 2379/68, 2379/75

BOA. MKT. UM. 391/92

BOA. MKT. MHM. 447/87, 479/4.

BOA. YEE. 70/74.

BOA. TŞR. KB. NZD, 226/177.

BOA. ML.d., nr. 1139

BOA. TŞR. KB. d., nr. 30, 33

Girne Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, KKTC

GMA. Kıbrıs Mutasarrıflığı Defterleri, nr. 14, 19

Makaleler, Kitaplar ve Tezler

Afyoncu, Fatma, “XVII. Yüzyılda Hassa Mimarları Ocağı”, *Türkler*, 12, s. 103-110, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.

Akgündüz, Ahmet, *Osmanlı Devleti'nde Belediye Teşkilatı ve Belediye Kanunları*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 2005.

Aktüre, Sevgi, “Osmanlı Devletinde Taşra Kentlerindeki Değişimler”, *TCTA*, 4, s. 891-904, İstanbul, 1985.

Akyıldız, Ali, “Kaime”, *DİA*, C.24, s. 212-215, İstanbul, 2001.

Avcı, Yasemin, *Değişim Sürecinde Bir Osmanlı Kenti: Kudüs (1890-1914)*, Phoenix, Ankara, 2004.

_____, “Tanzimat Döneminde Osmanlı Belediyeciliği Üzerine Karşılaştırmalı Analizler”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24 (2016), s. 167-180.

Avcı, Yasemin, Lemire Vincent, “De la Modernité Administrative à la Modernisation Urbaine: Une Réévaluation de la Municipalité Ottomane de Jérusalem (1867–1917)”, Nora Lafi (Ed.), *Municipalites Méditerranéennes, Les Réformes Urbains au Miroir d'une Histoire Comparée (Moyen-Orient, Maghreb, Europe Méridionale)*, Klaus Schwarz, Berlin, 2005, s. 73-136.

Aydın, Erdem, “19. Yüzyılda Osmanlı Sağlık Teşkilatlanması”, *OTAM*, XV, (2004), s. 185-207.

Baer, Gabriel, “The Beginnings of Municipal Government in Egypt”, *Middle Eastern Studies*, C. IV, 2 (1968), s. 118-140.

_____, “The Administrative, Economic and Social Functions of Turkish Guilds”, *International Journal of Middle East*, I (1), January (1970), s. 28-50.

Barkan, Ö. Lütfi, “İhtisab Kanunları”, *Tarih Vesikaları*, I,5(1942),s. 329-340.

- Cahen, Claude, İslamiyet, 1. Kitap. Doğu'sundan Osmanlı Devleti'nin Kuruluşuna Kadar, Türkçesi: Esat Nermi Erendor, bilgi yayınevi (2.bs), Ankara, 2000.
- Cerasi, Maurice, *Osmanlı Kenti. Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. Ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi*, çev. Aslı Ataöv, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999.
- Cleveland, William, "The Municipal Council of Tunis, 1858-1870: A study in Urban Institutional Change", *International Journal of Middle East Studies*, IX, 1(1978), s. 33-61.
- Çadırcı Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, TTK. (2.bs), Ankara, 1997.
- Çevikel, Nuri, *Kıbrıs Eyaleti (1750-1800)*, Doğu Akdeniz Üniversitesi Basımevi, Gazimağusa, 2000.
- Çiçek, Kemal, "Osmanlı Devleti'nde Asayiş ve Emniyet Hizmetleri: Kıbrıs Örneği", s. 162-171, *Kıbrıs'tan Kafkasya'ya Osmanlı Dünyasında Siyaset, Adalet ve Raiyyet* (Ed. Kemal Çiçek ve Abdullah Saydam), Derya Kitabevi, Trabzon, 1990.
- Çiftçi, Murat, Recep Seymen, "Osmanlı Kaimelerinin halktan kabul görmemesinin nedenleri (Hayek-Gellner-Keyder üçlemesiyle bütünsel sentez)", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 9 ,1(2012), s. 956-964.
- Çoruh, Haydar, *II. Mahmud Döneminde Kıbrıs'ın İdari, İktisadi ve İçtimai Tarihi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2008.
- Demiryürek, Mehmet, *Kıbrıs Esnaf Teşkilatı (1750-1850)*. Kıbrıs Türk Esnaf ve Zanaatkarlar Odası Yayınları, Lefkoşa, 2011.
- _____, "Lefkoşa'da Belediye Meclisinin Kurulması (1885-1908)", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, yıl 5, sayı 41, s. 1-19, 2017.
- Dumont, Paul-Georgon François (der), *Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri*, Çev. Ali Berktaş, Tarih Vakfı Yurt Yayınları (2.baskı), İstanbul, 1999.
- Dündar, Recep, *Kıbrıs Beylerbeyliği (1570-1670)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 1998.
- Erdengiz, Ahmet, "Osmanlı Belgelerine göre 16. Ve 17. Yüzyıllarda Kıbrıs Türkleri Arasındaki Meslek dalları", *Halkbilimi Dergisi*, 27, (Temmuz-Eylül), Lefkoşa, 1992.
- Erdoğan, M. Akif, "Osmanlı Hakimiyetinin İlk Yıllarında Kıbrıs Adası'nda Temel İhtiyaç Maddelerinin Fiyatları Üzerine", s. 245-264, *Üçüncü Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi Bildirileri* (13-17 Kasım 2000), Mağusa, Doğu Akdeniz Üniversitesi Kıbrıs Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2000.

- Ergin, Osman Nuri, *Mecelle-i Umur-u Belediye*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 1995.
- Gedikli, Fethi, “Osmanlı’da Çevreyi Kirletme Suçu ve Salb Cezası”, *Türkler*, 10, s. 611-615, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.
- Genç, Mehmet, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Devlet Ve Ekonomi*, Ötüken, İstanbul, 2000.
- Gökacı, M. Ali, *Dünyada ve Türkiye’de Belediyecilik*, Ozan Yayınları, İstanbul, 1996.
- Gürboğa, Nurşen, “Osmanlı Taşrasında Belediye İdaresi: Alanya Belediyesi (1914-1915)”, *ÇTTAD*, VII, 16-17 (2008), s. 165-185.
- Hallaçoğlu, Yusuf, “Dellal”, *DİA*, C. 9, s. 145-146, İstanbul, 1994.
- Hill, Sir George, *A History Of Cyprus I-IV*, Cambridge, 1952.
- Jennings, Ronald, *Christians and Muslims In Ottoman Cyprus and the Mediterranean World 1571-1640*, New York, 1993.
- Kallek, Cengiz, “İhtisab”, *DİA*, C. 18, s. 133-143, İstanbul, 1998.
- Kark, Ruth, “The Jerusalem Municipality at the end of Ottoman Rule”, *Asian and African Studies*, c. XIV, 2 (1980), s. 117-141.
- Kazıcı, Ziya, “Osmanlılarda İhtisab”, *Osmanlı*, c. 3, s. 113-122, 1999.
- _____, “Hisbe (Osmanlı Devleti)”, *TDVİA*, c. 18, s. 143-145, İstanbul, 2001.
- _____, *Osmanlı’da İhtisab Müessesesi (Yerel Yönetim)*, Bilge Yayınları, İstanbul, 2006.
- Kütükoğlu, Mübahat, “Osmanlı İktisadi Yapısı”, *Osmanlı Devleti Tarihi 2*, (Ed. E. İhsanoğlu), s. 513-547, Zaman Gazetesi Yayınları, İstanbul, 1999.
- Lafi, Nora, “The Ottoman Municipal Reforms between Old Regime and Modernity: Towards a New Interpretative Paradigm”, *First International Symposium on Eminönü*, s. 348-355, Eminönü Belediyesi, İstanbul, 2007.
- Lewis Bernard, “Baladiyya”, *Encyclopedia of Islam*, s. 972-975, Leiden, 1986.
- Luke, Harry, Cyprus, *Cyprus Under The Turks*, K. Rüstem and Brother, Nicosia, 1989.
- Macit, Yunus, “Osmanlı Türklerinde Çevre Bilinci”, *Türkler*, 10, s. 589-597, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.
- Orhonlu, Cengiz, “Şehir Mimarları”, *Türkler*, 10, s. 528-539, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.
- Ortaylı, İlber, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devletinde Kadı*, Turhan Kitabevi, Ankara, 1994.

- _____, *Türkiye İdare Tarihine Giriş*, Turhan Kitabevi, Ankara, 1996.
- _____, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, TTK, Ankara, 2000.
- _____, "Belediye", *DİA*, C. 5, s. 398-402, İstanbul, 2001.
- Öten, Aliye, *Lütfi Paşa Tarihi'nde İmar ve İnşa Faaliyetleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2008.
- Özcan, Abdülkadir, "Asesbaşı", *DİA*, c.3, İstanbul, 2001.
- _____, "Böcekbaşı", *DİA*, c.6, s. 323, İstanbul, 2001.
- Özdemir, İbrahim, "Osmanlı Toplumunda Çevre Anlayışı", *Türkler*, 10, s. 598-610, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.
- Özgür, Hüseyin, "Tanzimattan Cumhuriyete Temizlik ve Halk Sağlığı Hizmetleri", *Osmanlı*, C.5, s. 116-128, İstanbul, 1999.
- Özkul, A. Efdal, *Kıbrıs'ın Sosyo-Ekonomik Tarihi (1726-1750)*, İletişim, İstanbul, 2005.
- Öztel, Muharrem, "Tanzimat Dönemi ve Sonrasında İstanbul Et Piyasasını Düzenlemeye Yönelik Tedbirler", *International Journal of History*, 51 (5), s. 149-175, 2013.
- Rosenthal, Steven, "Foreigners and Municipal Reform in İstanbul: 1855-1865", *International Journal of Middle East Studies*, C.II, 2 (1980), s. 227-245.
- Salvator, Louis, *Lefkosia The Capital of Cyprus*, Triagraph, London, 1983.
- Samani, Hasan, *Tanzimat Devrinde Kıbrıs (1839-1878)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006.
- _____, "Tanzimat Döneminde Kıbrıs Ticareti", *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 6, 4, s. 790-814, 2017.
- _____, Onurkan Samani, Meltem, "Tanzimat Döneminde Kıbrıs Zaptiye Teşkilatı", *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 6, 4, s. 735-747, 2017.
- Serçe, Erkan, *İzmir'de Belediye: Tanzimattan Cumhuriyete: 1868-1945*, Dokuz Eylül Yayıncılık, İzmir, 1998.
- Seyitdanlıoğlu, Mehmet, "Yerel Yönetim Metinleri I", *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 4 (6), s. 85-102, 1995.
- _____, "Bir Belge: Yerel Yönetim Metinleri (III) Tuna Vilayeti Nizamnamesi", *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 5 (2), s. 67-81, 1996.
- _____, "Yerel Yönetim Metinleri IV: Şehremaneti'nin Kuruluşu ve Şehremaneti Nizamnamesi", *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 5 (3), s. 75-82, 1996.

- _____, “Bir Belge: Yerel Yönetim Metinleri (VI): 1871 Vilayet Nizamnamesi ve Getirdikleri”, *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 5 (5), s. 89-103, 1996.
- _____, “Bir Belge: Yerel Yönetim Metinleri(VII): 1871 Vilayet Nizamnamesi ve Getirdikleri”, *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 5 (6), s. 89-99, 1996.
- _____, “Bir Belge. Yerel Yönetim Metinleri (VII), Tebabet-i Belediye Nizamnamesi”, *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 6 (1), s. 81-83, 1997.
- _____, “Bir Belge: Yerel Yönetim Metinleri (XV). Dâire-i Belediye Meclislerinin Tertibi Hakkında T’alimât”, *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 7 (4), s. 133-139, 1998.
- _____, *Tanzimat Döneminde Modern Belediyeciliğin Doğuşu. Yerel Yönetim Metinleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010.
- Sharif, Malek, *Imperial Norms and Local Realities: The Ottoman Municipal Laws and the Municipality of Beirut (1860-1908)*, Ergon Verlag, Würzburg, 2014.
- Sunay, Cengiz, “Kırım Savaşı’nın Osmanlı Maliyesi ve Belediyeciliğine Etkisi”, <http://iktisatdergisi.ifmc.org.tr>, s. 1-3, 2009.
- Şener, Abdüllatif, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi*, İşaret Yayınları, İstanbul, 1990.
- Şimşek, Halil, *Tanzimat Dönemi Modern Belediye Örgütünün Kuruluşu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Çanakkale, 1998.
- Tekeli, İlhan, “Tanzimattan Cumhuriyete Kentsel Dönüşüm”, *TCTA*, C.IV, s. 878-904, İletişim, İstanbul, 1985.
- _____, “19. Yüzyılda İstanbul Metropol Alanının Dönüşümü”, *Tanzimat. Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, (Ed. H. İnalçık ve M. Seyitdanlıoğlu), s. 363-374, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2006.
- Yazbak, Mahmoud, “The Municipality of a Muslim Town: Nablus 1868-1914”, *Archiv Orientalni*, 67 (1999), s. 339-360.
- Yazıcı, Nurcan, *Osmanlılarda Mimarlık Kurumunun Evrimi ve Tanzimat Dönemi Mimarlık Ortamı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007.
- Yerasimos, Stefanos, “Tanzimat’ın Kent Reformları Üzerine”, *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, (Ed. H. İnalçık ve M. Seyitdanlıoğlu), s. 347-362, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2006.
- Yerlikaya, İlhan, “Tanzimattan Önce Osmanlı Devletinde Belediye Hizmetleri”, *Osmanlı*, c. 6, s. 130-144, İstanbul, 1999.